

**MEĐUNARODNI KRIVIČNI SUD
ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU**

Predmet br. IT _____

**TUŽILAC
MEĐUNARODNOG SUDA**

PROTIV

**JADRANKA PRLIĆA
BRUNE STOJIĆA
SLOBODANA PRALJKA
MILIVOJA PETKOVIĆA
VALENTINA ĆORIĆA
i BERISLAVA PUŠIĆA**

OPTUŽNICA

Tužilac Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, u skladu sa svojim ovlaštenjima iz člana 18 Statuta Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (dalje u tekstu: Statut Međunarodnog suda), optužuje:

**JADRANKA PRLIĆA, BRUNU STOJIĆA,
SLOBODANA PRALJKA, MILIVOJA PETKOVIĆA,
VALENTINA ĆORIĆA i BERISLAVA PUŠIĆA**

za zločine protiv čovječnosti, teške povrede Ženevskih konvencija i kršenja zakona ili običaja ratovanja, kako slijedi:

OPTUŽENI

1. Hrvatska zajednica Herceg-Bosna objavila je svoje postojanje 18. novembra 1991. kao politički i teritorijalni entitet na teritoriji tadašnje Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu: SRBiH). U avgustu 1993. godine, Hrvatska Zajednica Herceg-Bosna se proglasila Hrvatskom Republikom Herceg-Bosnom i taj će se entitet, u oba svoja oblika, dalje u tekstu nazivati Herceg-Bosnom. Mate Boban je bio predsjednik Hrvatske Zajednice Herceg-Bosna od njenog začetka, kao i predsjednik Hrvatske Republike Herceg-Bosne do približno februara 1994. Radnjama

poduzetim 8. aprila 1992. i 15. maja 1992., razni čelnici Herceg-Bosne, među kojima je bio i Mate Boban, osnovali su Hrvatsko vijeće obrane (dalje u tekstu: HVO) kao oružane snage i vladu Herceg-Bosne, opisavši HVO kao "vrhovni" izvršni, upravni i odbrambeni organ Herceg-Bosne.

2. **JADRANKO PRLIĆ**, sin Mileta, rođen je 10. juna 1959. godine u Đakovu, u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj. Diplomirao je na Ekonomskom fakultetu u Mostaru, u SRBiH, a magistrirao i doktorirao na Ekonomskom fakultetu u Sarajevu. Neko vrijeme je bio na funkciji predsjednika Izvršnog odbora opštine Mostar. Godine 1989. postao je potpredsjednik Izvršnog vijeća SRBiH, a krajem 1990. vršilac dužnosti predsjednika Izvršnog vijeća. Dana 15. maja 1992., Mate Boban je imenovao JADRANKA PRLIĆA za načelnika finansijskog odjela HVO-a, a 14. avgusta 1992., Mate Boban je imenovao JADRANKA PRLIĆA za predsjednika HVO-a, vrhovnog izvršnog, upravnog i odbrambenog organa Herceg-Bosne. Kada je krajem avgusta 1993. Hrvatska Zajednica Herceg-Bosna postala Hrvatska Republika Herceg-Bosna, titula ili funkcija JADRANKA PRLIĆA je promijenjena i on je umjesto predsjednika postao predsjednik vlade (s tim što su mu dužnosti ostale uglavnom iste). Na tom je položaju ostao tokom cijelog perioda na koji se odnosi ova optužnica.

3. JADRANKO PRLIĆ je, uz Matu Bobana, većim dijelom 1992-1993. godine bio najmoćniji funkcioner u političkoj strukturi i organima vlade Herceg-Bosne/HVO-a, a do kraja 1993. godine praktično je zasjenio i Matu Bobana. Kao predsjednik, JADRANKO PRLIĆ je imao *de jure* i/ili *de facto* vlast, efektivnu kontrolu i/ili bitan uticaj na vladu i vojsku Herceg-Bosne/HVO-a. Upravljaio je radom i bio odgovoran za vladu HVO-a, uključujući i vojne poslove. Potpisivao je odluke i uredbe koje su činile zvaničnu politiku HVO-a. JADRANKO PRLIĆ je bio ovlašten da postavlja i smjenjuje ljude na bitnim položajima u organima civilnih i vojnih vlasti, te u pravosudnim organima Herceg-Bosne i HVO-a. Posjedovao je i ovlašćenja da ukida zatvore i koncentracione logore Herceg-Bosne/HVO-a.

4. **BRUNO STOJIC**, sin Žarka, rođen je 8. aprila 1955. u selu Hamzići, opština Čitluk, SRBiH. Diplomirani je ekonomista. Nakon višestranačkih izbora 1990. godine, BRUNO STOJIC je imenovan za pomoćnika ministra unutrašnjih poslova u centralnoj Vladi SRBiH u Sarajevu. BRUNO STOJIC je bio član glavne hrvatske nacionalne stranke u SRBiH, a kasnije u Republici Bosni i Hercegovini, poznate pod nazivom Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu: HDZ-BiH). Dana 18. septembra 1991., naveden je kao član novoosnovanog Kriznog stožera te stranke, koji će postati jezgro vojnog krila HVO-a. Dana 3. jula 1993., Mate Boban je imenovao

BRUNU STOJIĆA za načelnika Odjela (kasnije Ministarstva) obrane HVO-a i on je na tom položaju ostao do novembra 1993. Dana 16. decembra 1993., BRUNO STOJIĆ je postavljen za načelnika Ureda Hrvatske Republike Herceg-Bosne za proizvodnju i promet oružja i vojne opreme.

5. Kao načelnik Odjela (kasnije Ministarstva) obrane HVO-a, BRUNO STOJIĆ je bio vrhovni politički i rukovodni funkcioner tog organa, odgovoran za oružane snage Herceg-Bosne/HVO-a. Vršio je *de jure* i/ili *de facto* vlast, te imao efektivnu kontrolu i bitan uticaj na sve segmente i ogranke operacija koje su izvodile te snage. Područja za koja je bio nadležan i odgovoran obuhvatala su, pored ostalih, sljedeće: bezbjednost, uključujući rad vojne policije HVO-a i obavještajne službe HVO-a poznate pod nazivom Sigurnosno-izvještajna služba (dalje u tekstu: SIS); moralno obrazovanje, koje je obuhvatalo informativno-propagandne djelatnosti; službe zdravstvene i medicinske zaštite i saniteta u okviru poslova odbrane, koje su bile odgovorne za uslove i zaštitu u zatvorima i objektima za zatočavanje u Herceg-Bosni/HVO-u; te vojnu proizvodnju i logistiku. Bio je, pored ostalog, odgovoran za to da osigura da se sve snage Herceg-Bosne/HVO-a ponašaju u skladu sa Ženevskim konvencijama i pravilima međunarodnog humanitarnog prava, te da se sa svim zarobljenicima, zatočenicima i drugim osobama koje su snage Herceg-Bosne/HVO-a držale zatvorene postupa u skladu s takvim konvencijama i pravom. BRUNO STOJIĆ je bio ovlašten da imenuje i razrješava dužnosti vojne zapovjednike HVO-a sve do nivoa komandanta brigade. Mogao je da izdaje organizaciona, strateška i borbena naređenja, što je i činio. Sprovodio je vlast i efektivnu kontrolu nad zatvorima i objektima HVO-a za zatočavanje, u potpunosti ili djelimično, putem vojne policije HVO-a i načelnika te policije VALENTINA ĆORIĆA.

6. **SLOBODAN PRALJAK**, poznat i pod nadimkom Brada, sin Mirka, rođen je 1. ili 2. januara 1945. u gradu Čapljini, opština Čapljina, SRBiH. Nakon što je studirao u Zagrebu, radio je kao pozorišni, filmski i televizijski producent i predavao je filozofiju, psihologiju i elektrotehniku. Početkom ljeta 1991. godine pristupio je vojsci Republike Hrvatske i već je 3. aprila 1992. imao čin general-bojnika u Hrvatskoj vojsci. Dana 14. marta 1992. ili oko tog datuma, SLOBODAN PRALJAK je postao pomoćnik ministra obrane Republike Hrvatske i blisko je saradivao s ministrom obrane Gojkom Šuškom. Dana 10. septembra 1992., hrvatski predsjednik Franjo Tuđman imenovao je SLOBODANA PRALJKA za jednog od četrnaest članova Savjeta za obranu i nacionalnu sigurnost Republike Hrvatske i na tom je položaju ostao barem do 15. juna 1993. Dana 13. maja 1993., SLOBODAN PRALJAK je imenovan u Državno povjerenstvo Republike Hrvatske za suradnju sa Zaštitnim snagama Ujedinjenih naroda (dalje u tekstu: UNPROFOR).

7. Od približno marta 1992. do jula 1993., SLOBODAN PRALJAK je istovremeno obavljao funkcije visokog časnika Hrvatske vojske, pomoćnika ministra obrane i višeg predstavnika Ministarstva obrane Hrvatske pri vladi i oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a. Služio je kao prenosnik naređenja, dopisa i uputa koje su predsjednik Franjo Tuđman, Gojko Šušak i drugi viši funkcioneri Republike Hrvatske upućivali vladi i oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a i obavještavao je više funkcionere Hrvatske o zbivanjima u Bosni i Hercegovini i podnosio im izvještaje. Tokom tog perioda, SLOBODAN PRALJAK je igrao istaknutu ulogu u obezbjeđenju naoružanja i municije za snage Herceg-Bosne/HVO-a. On je neposredno i posredno komandovao snagama Herceg-Bosne/HVO-a i njihovim operacijama u Bosni i Hercegovini. Od približno 24. jula 1993. do 9. novembra 1993., SLOBODAN PRALJAK je djelovao kao najviši sveukupni vojni komandant oružanih snaga Herceg-Bosne/HVO-a.

8. Na raznim položajima i funkcijama koje je obavljao, SLOBODAN PRALJAK je vršio *de jure* i/ili *de facto* rukovođenje i komandovanje oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a. U vrijeme na koje se odnosi optužnica imao je efektivnu kontrolu i znatan uticaj na oružane snage Herceg-Bosne/HVO-a (uključujući zapovjednike operativnih zona). Bio je odgovoran za rukovođenje, organizaciju, planiranje, pripremu, obuku, disciplinu, snabdijevanje, razmještaj i operacije oružanih snaga Herceg-Bosne/HVO-a. Izdavao je organizaciona, strateška i borbena naređenja. Bio je, pored ostalog, odgovoran za to da osigura da se sve snage Herceg-Bosne/HVO-a ponašaju u skladu sa Ženevskim konvencijama i pravilima međunarodnog humanitarnog prava, te da se sa svim zarobljenicima, zatočenicima i drugim osobama koje su snage Herceg-Bosne/HVO-a držale zatvorene postupa u skladu s tim konvencijama i pravom. SLOBODAN PRALJAK je imao i komandna ovlašćenja nad civilnom policijom Herceg-Bosne/HVO-a kada je ona djelovala u sastavu ili u sadejstvu s oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a tokom oružanog sukoba. Aktivno je učestvovao u svim aspektima vojnog planiranja i operacija Herceg-Bosne/HVO-a.

9. **MILIVOJ PETKOVIĆ**, sin Jerka, rođen je 11. oktobra 1949. u Šibeniku, u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj. MILIVOJ PETKOVIĆ je diplomirao na Vojnoj akademiji Jugoslovenske narodne armije (dalje u tekstu: JNA) i imao je čin potpukovnika kada je 25. jula 1991. ili oko tog datuma napustio JNA i pridružio se Hrvatskoj vojsci. Dana 14. aprila 1992. ili oko tog datuma, general Hrvatske vojske Janko Bobetko rasporedio je MILIVOJA PETKOVIĆA u komandu izmještenog zapovjednog centra Hrvatske vojske u Grude, u Bosni i Hercegovini, koja je bila ili postala glavni komandni štab

oružanih snaga Herceg-Bosne/HVO-a. Od aprila 1992. do približno 24. jula 1993., MILIVOJ PETKOVIĆ je bio na funkciji glavnog zapovjednika oružanih snaga Herceg-Bosne/HVO-a kao "načelnik Glavnog stožera HVO-a". Kada je 24. jula 1993. ili oko tog datuma SLOBODAN PRALJAK imenovan za najvišeg zapovjednika HVO-a, MILIVOJ PETKOVIĆ je i dalje bio jedan od vrhovnih zapovjednika u Herceg-Bosni/HVO-u. Dana 26. aprila 1994. ili oko tog datuma, MILIVOJ PETKOVIĆ je ponovo postavljen za vrhovnog zapovjednika HVO-a i na tom je položaju ostao do približno 5. avgusta 1994.

10. Na raznim položajima i funkcijama koje je obavljao, MILIVOJ PETKOVIĆ je vršio *de jure* i/ili *de facto* rukovođenje i komandovanje oružanim snagama Herceg-Bosne /HVO-a. U periodu na koji se odnosi optužnica vršio je efektivnu kontrolu i bitan uticaj na oružane snage Herceg-Bosne /HVO-a (uključujući zapovjednike operativnih zona). Bio je odgovoran za rukovođenje, organizaciju, planiranje, pripremu, obuku, disciplinu, snabdijevanje, razmještaj i operacije oružanih snaga Herceg-Bosne/HVO-a. Izdavao je organizaciona, strateška i borbena naređenja. Bio je, pored ostalog, odgovoran za to da osigura da se sve snage Herceg-Bosne/HVO-a ponašaju u skladu sa Ženevskim konvencijama i pravilima međunarodnog humanitarnog prava, te da se sa svim zarobljenicima, zatočenicima i drugim osobama koje su snage Herceg-Bosne/HVO-a držale zatvorene postupa u skladu s tim konvencijama i pravom. MILIVOJ PETKOVIĆ je imao i komandna ovlašćenja nad civilnom policijom Herceg-Bosne/HVO-a kada je ona djelovala u sastavu ili u sadejstvu s oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a tokom oružanog sukoba. Aktivno je učestvovao u svim aspektima vojnog planiranja i operacija Herceg-Bosne/HVO-a.

11. **VALENTIN ĆORIĆ**, sin Andrije, rođen je 23. juna 1956. i selu Paoča, u opštini Čitluk, SRBiH. Diplomirani je inženjer i radio je kao direktor održavanja u rudniku boksita u Čitluku. Kada je pristupio HDZ-BiH-u, VALENTIN ĆORIĆ je postao član čitlučkog općinskog stožera, gdje je počeo da se bavi vojnim poslovima i nabavkom naoružanja i opreme. VALENTIN ĆORIĆ je kasnije postavljen za zapovjednika vojnog centra za obuku u Krvavicama, u Republici Hrvatskoj, gdje je vršena obuka nekih osam stotina vojnika iz Herceg-Bosne. U aprilu 1992., Mate Boban je imenovao VALENTINA ĆORIĆA za zamjenika zapovjednika za sigurnost i za zapovjednika vojne policije HVO-a. Taj njegov položaj kasnije je nazvan "načelnik Uprave vojne policije" (u okviru Odjela, a kasnije Ministarstva, obrane HVO-a) i on je na njemu ostao do 20. novembra 1993. godine. Dana 20. novembra 1993. ili oko tog datuma, VALENTIN ĆORIĆ je imenovan za ministra unutarnjih poslova Hrvatske Republike Herceg-Bosne.

12. Na raznim položajima i funkcijama koje je obavljao, VALENTIN ĆORIĆ je, u periodu od barem aprila 1992. do kraja 1993., igrao centralnu ulogu u formiranju, upravljanju i radu vojne policije HVO-a. Vršio je *de jure* i/ili *de facto* rukovođenje i komandovanje vojnom policijom HVO-a, koja je redovno igrala važne uloge u upravljanju zatvorima i objektima za zatočavanje Herceg-Bosne/HVO-a (uključujući i puštanje na slobodu i premještanje zarobljenika i zatočenika) i u borbenim operacijama i operacijama etničkog čišćenja. VALENTIN ĆORIĆ je vršio efektivnu kontrolu i bitan uticaj na vojnu policiju HVO-a i bio je nadležan i dužan da komanduje i sprovodi disciplinske mjere nad pripadnicima vojne policije HVO-a. Bio je, pored ostalog, odgovoran za to da osigura da se sve snage Herceg-Bosne/HVO-a, uključujući i vojnu policiju, ponašaju u skladu sa Ženevskim konvencijama i pravilima međunarodnog humanitarnog prava, te da se sa svim zarobljenicima, zatočenicima i drugim osobama koje su snage Herceg-Bosne/HVO-a držale zatvorene postupa u skladu s tim konvencijama i pravom. Jedna od dužnosti vojne policije, kojom je komandovao VALENTIN ĆORIĆ, bila je da sprovodi istragu po navodima o zločinima počinjenim od strane oružanih snaga Herceg-Bosne/HVO-a.

13. **BERISLAV PUŠIĆ**, poznat pod nadimcima Berto ili Berko, sin Andrije, rođen je 8. juna 1952. godine u gradu Mostaru, opština Mostar, SRBiH. BERISLAV PUŠIĆ je 1992. godine postao časnik u vojnoj policiji HVO-a u Mostaru, a 1993. godine bio je na zapovjednom položaju u vojnoj policiji. Naredbom od 22. aprila 1993., VALENTIN ĆORIĆ je imenovao BERISLAVA PUŠIĆA da zastupa vojnu policiju HVO-a u razmjeni bosanskih Muslimana koje je u zatočeništvu držao HVO. Dana 11. maja 1993., BRUNO STOJIĆ je imenovao BERISLAVA PUŠIĆA za oficira za vezu HVO-a sa UNPROFOR-om. Dana 5. jula 1993., JADRANKO PRLIĆ je imenovao BERISLAVA PUŠIĆA za načelnika službe za razmjenu zarobljenika i drugih osoba. Dana 6. avgusta 1993., BRUNO STOJIĆ je imenovao BERISLAVA PUŠIĆA za predsjednika komisije kojoj je povjerena uprava nad svim zatvorima i objektima za zatočavanje u Herceg-Bosni/HVO-u u kojima su držani ratni zarobljenici i zatočenici. Tokom 1993. godine, BERISLAV PUŠIĆ je bio i predsjednik Komisije HVO-a za razmjenu zarobljenika.

14. Zbog raznih položaja i funkcija koje je obavljao, BERISLAV PUŠIĆ je bio uticajan, visoki funkcioner u sistemu Herceg-Bosne/HVO-a vezanom za zatočavanje, iskorištavanje, puštanje, razmjenu, premještanje i deportaciju bosanskih Muslimana. Na osnovu *de jure* i/ili *de facto* ovlašćenja koja su mu data, vršio je efektivnu kontrolu i bitan uticaj na razne komponente i kadrove

tog sistema. Bio je odgovoran i za to da se klasifikacija i obrada zatočenih bosanskih Muslimana vrši u skladu sa Ženevskim konvencijama i međunarodnim humanitarnim pravom. BERISLAV PUŠIĆ je izdavao naređenja i rješenja, potpisivao opunomoćenja i izdavao upute za postupanje sa zatočenim bosanskim Muslimanima, i tim dokumentima je regulisan nastavak njihovog zatočenja i/ili njihovo premještanje ili deportacija na druga područja ili u druge zemlje.

UDRUŽENI ZLOČINAČKI PODUH VAT

15. Počev od 18. novembra 1991. godine ili prije pa do približno aprila 1994. i nakon toga više osoba je osnovalo i učestvovalo u udruženom zločinačkom poduhvatu političkog i vojnog podjarmljenja, trajnog uklanjanja i etničkog čišćenja bosanskih Muslimana i drugih nehrvata koji su živjeli na onim dijelovima teritorije Republike Bosne i Hercegovine za koje se tvrdilo da pripadaju Hrvatskoj Zajednici (a kasnije Republici) Herceg-Bosni, te pripajanja tih teritorija kao dijela "Velike Hrvatske", u kratkom roku ili tokom dužeg perioda, tako što bi one postale dio Republike Hrvatske ili blisko povezane s njom, i to upotrebom sile, zastrašivanja ili prijetnje silom, progona, zatvaranja i zatočavanja, prisilnog premještanja i deportacije, oduzimanja i uništavanja imovine i drugih sredstava koja predstavljaju ili obuhvataju činjenje zločina kažnjivih po članovima 2, 3 i 5 Statuta Međunarodnog suda. Teritorijalni cilj udruženog zločinačkog poduhvata bio je osnivanje hrvatske teritorije u granicama Hrvatske banovine, teritorijalnog entiteta koji je postojao od 1939. do 1941. godine. Udruženi zločinački poduhvat obuhvatao je i kreiranje političke i nacionalne mape tih područja tako da njima dominiraju Hrvati, kako u političkom, tako i u demografskom smislu.

16. Brojne osobe su učestvovale u tom udruženom zločinačkom poduhvatu. Svaki učesnik je svojim činjenjem, nečinjenjem, postupcima ili ponašanjem, kako individualnim, tako i onim izvršenim u dosluhu s drugim osobama ili preko drugih osoba, bitno doprinio sprovođenju tog poduhvata i ostvarenju njegovog cilja. Sljedeće osobe su, pored ostalih, učestvovale u udruženom zločinačkom poduhvatu: Franjo Tuđman (preminuo 10. decembra 1999.), predsjednik Republike Hrvatske; Gojko Šušak (preminuo 3. maja 1998.), ministar obrane Republike Hrvatske; Janko Bobetko (preminuo 29. aprila 2003.), general u vojsci Republike Hrvatske; Mate Boban (preminuo 8. jula 1997.), predsjednik Hrvatske Zajednice (i Republike) Herceg-Bosne; JADRANKO PRLIĆ; BRUNO STOJIĆ; SLOBODAN PRALJAK; MILIVOJ PETKOVIĆ; VALENTIN ĆORIĆ; BERISLAV PUŠIĆ; razni drugi

funkcioneri i članovi vlade i političkih struktura Herceg-Bosne/HVO-a na svim nivoima (uključujući opštinske organe vlasti i mjesne organizacije); razni čelnici i članovi Hrvatske demokratske zajednice (dalje u tekstu: HDZ) i Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu: HDZ-BiH) na svim nivoima; razni pripadnici oružanih snaga Herceg-Bosne /HVO-a, specijalnih jedinica, vojne i civilne policije, bezbjednosnih i obavještajnih službi, paravojnih formacija, lokalnih odbrambenih snaga, te druge osobe koje su djelovale pod nadzorom ili u sadejstvu ili saradnji s tim oružanim snagama, policijom i drugim elementima; razni pripadnici oružanih snaga, policije, bezbjednosnih i obavještajnih službi Republike Hrvatske; te druge osobe, poznate i nepoznate. Te su osobe vodile, upravljale, planirale, pripremale, bodrile, promovisale, podsticale, naredile, izvršile, sprovele, omogućile, učestvovala, doprinijele, podržale i na drugi način djelovale na ostvarivanju udruženog zločinačkog poduhvata.

17. Svaki od optuženih -- JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ – djelujući individualno ili putem svojih gorenavedenih položaja i ovlašćenja i u dogovoru s drugim članovima udruženog zločinačkog poduhvata, učestvovala je u udruženom zločinačkom poduhvatu u rukovodnom svojstvu na jedan ili više sljedećih načina:

- a. osnivanjem, organizovanjem, upravljanjem, finansiranjem, omogućavanjem, podržavanjem, održavanjem i/ili vođenjem struktura vlasti i političkih struktura i procesa u Herceg-Bosni/HVO-u (ili raznih njihovih elemenata), uključujući organe vlasti ili organe nalik na državne, koji su kontrolisali stambene i imovinske odnose, status izbjeglica i raseljenih osoba, pružanje javnih usluga i humanitarnu pomoć, ograničenja slobode kretanja i razmjenu zarobljenika, koji su korišteni u cilju očuvanja i sprovođenja udruženog zločinačkog poduhvata;
- b. osnivanjem, organizovanjem, komandovanjem, naređivanjem, upravljanjem, finansiranjem, omogućavanjem, učestvovanjem, podržavanjem, održavanjem i/ili vođenjem vojnih, policijskih, obavještajnih i drugih snaga Herceg-Bosne/HVO-a, preko kojih su postizani i primjenjivani ciljevi udruženog zločinačkog poduhvata i koje su počinile razne zločine za koje se terete u ovoj optužnici, kao što su ubistvo, prisilno premještanje i uništavanje imovine;
- c. pokretanjem, promovisanjem, planiranjem, pripremom, učešćem, podržavanjem i/ili podsticanjem razvoja, formulisanja, distribucije i/ili

sprovođenja politike, programa, planova, uredbi, rješenja, propisa, strategije ili taktike političkih, vladinih ili vojnih organa Herceg-Bosne/HVO-a, koji su korišteni kao osnova ili sredstva za razne postupke usmjerene protiv ili na štetu bosanskih Muslimana, kao što su uskraćivanje temeljnih ljudskih prava bosanskim Muslimanima, uskraćivanje pomoći u pogledu smještaja i imovine, kao i humanitarne pomoći, a sve u sklopu udruženog zločinačkog poduhvata;

- d. pokretanjem, podržavanjem, podsticanjem, omogućavanjem i/ili učešćem u distribuciji informacija i propagande među bosanskim Hrvatima koje su imale za cilj sprovođenje udruženog zločinačkog poduhvata izazivanjem njihovog straha, mržnje i nepovjerenja prema bosanskim Muslimanima, ili dobijanje podrške i učešća u udruženom zločinačkom poduhvatu, kao što su informacije da bosanskim Hrvatima neizbježno prijete ugnjetavanje i istrebljenje od strane bosanskih Muslimana, da su razne teritorije na kojima žive bosanski Muslimani hrvatske teritorije, te da je Mostar zakonita prijestonica Herceg-Bosne;
- e. planiranjem, podsticanjem, komandovanjem, upravljanjem, učešćem, omogućavanjem ili podržavanjem preuzimanja organa vlasti od strane HVO-a u više opština i nastojanja da se izvrši "kroatizacija" bosanskih Muslimana i drugog nehrvatskog stanovništva na područjima na koja su čelnici Herceg-Bosne/HVO-a polagali pravo kao na dijelove Herceg-Bosne;
- f. podsticanjem, kontrolisanjem, finansiranjem, omogućavanjem, pomaganjem i/ili učestvovanjem u proizvodnji, sticanju ili raspodjeli vojne opreme, naoružanja, municije, finansijskih sredstava, logističke podrške i drugih sredstava koja su korištena za sprovođenje udruženog zločinačkog poduhvata;
- g. traženjem, dobijanjem, organizovanjem, omogućavanjem i/ili koordinacijom učešća i pomoći elemenata organa vlasti, oružanih snaga, policije i obavještajnih službi Republike Hrvatske, uključujući finansijsku i logističku podršku, u sprovođenju udruženog zločinačkog poduhvata;
- h. osnivanjem, organizovanjem, upravljanjem, finansiranjem, omogućavanjem, podržavanjem, učešćem, održavanjem i/ili vođenjem sistema zatvora, koncentracionih logora i drugih objekata za zatočavanje u Herceg-Bosni/HVO-u koji su korišteni za zatvaranje i

zatočavanje bosanskih Muslimana u sklopu i u cilju sprovođenja udruženog zločinačkog poduhvata;

- i. osnivanjem, organizovanjem, upravljanjem, finansiranjem, omogućavanjem, podržavanjem, učešćem, održavanjem i/ili vođenjem sistema za deportaciju ili prisilno premještanje bosanskih Muslimana u druge zemlje ili dijelove Bosne i Hercegovine na koje Herceg-Bosna nije polagala pravo niti ih je kontrolisala, u sklopu i u cilju sprovođenja udruženog zločinačkog poduhvata;
- j. naređivanjem, podsticanjem, promovisanjem, bodrenjem, omogućavanjem i/ili sprovođenjem sistema korištenja zatočenih bosanskih Muslimana za protivpravni prisilni rad od strane snaga Herceg-Bosne/HVO-a;
- k. promovisanjem, podsticanjem, bodrenjem i tolerisanjem vršenja zločina protiv bosanskih Muslimana propuštanjem da se prijave i/ili istraže zločini ili navodni zločini protiv njih, da se poduzmu daljnji koraci slijedom tih istraga i/ili da se izreknu kazne ili disciplinske mjere podređenima i drugima iz organa vlasti i snaga Herceg-Bosne/HVO-a za zločine izvršene protiv bosanskih Muslimana ili drugih nehrvata; i
- l. učešćem, podsticanjem, omogućavanjem ili podržavanjem nastojanja da se poreknu, prikriju i/ili minimiziraju zločini koje su nad bosanskim Muslimanima i drugim nehrvatima počinili organi vlasti i snage Herceg-Bosne/HVO-a, uključujući davanje lažnih, nepotpunih ili obmanjujućih informacija međunarodnim organizacijama, posmatračima, istražiteljima i javnosti.

PREDMETNE ČINJENICE

18. Događaji koji se navode u ovoj optužnici desili su se u sklopu raspada bivše Jugoslavije. Republika Hrvatska je proglasila nezavisnost 25. juna 1991. U septembru 1991., Republika Hrvatska je već bila u ratu s nacionalističkim srpskim snagama koje su nastojale da pripoje dijelove Hrvatske "Velikoj Srbiji". Mirovnim sporazumom Ujedinjenih nacija u januaru 1992. okončan je rat u Hrvatskoj, nakon što su srpske snage zauzele kontrolu nad približno jednom četvrtinom do jednom trećinom teritorije Republike Hrvatske. Evropska zajednica priznala je Republiku Hrvatsku kao nezavisnu državu 15. januara 1992., a Ujedinjene nacije su je primile kao državu-članicu 22. maja 1992.

19. Evropska zajednica je priznala Republiku Bosnu i Hercegovinu (dalje u tekstu: Bosna i Hercegovina) kao nezavisnu državu 6. aprila 1992., a kao članicu Ujedinjene nacije su Bosnu i Hercegovinu primile 22. maja 1992. Već do proljeća 1992. godine, snage bosanskih Srba su započele oružanu kampanju komadanja te države u pobjojima i protjerivanja Muslimana i Hrvata s teritorije koju su svojatali kao Veliku Srbiju.

20. Vladajuća stranka u republici Hrvatskoj, Hrvatska demokratska zajednica (dalje u tekstu: HDZ), organizovala je i kontrolisala svoj ogranak u Bosni i Hercegovini, HDZ-BiH. U drugoj polovini 1991. godine, ekstremniji nacionalistički elementi HDZ-BiH pod vođstvom Mate Bobana, Darija Kordića i drugih, uz podršku Franje Tuđmana i Gojka Šuška, preuzeli su efektivnu kontrolu nad tom strankom.

21. Dana 18. novembra 1991., ekstremniji nacionalistički elementi HDZ-BiH pod vođstvom Mate Bobana i Darija Kordića proglasili su postojanje Hrvatske Zajednice Herceg-Bosne kao odvojene "političke, kulturne, gospodarske i teritorijalne cjeline" na teritoriji Bosne i Hercegovine. Dana 28. avgusta 1993., Hrvatska Zajednica Herceg-Bosna proglasila se Hrvatskom Republikom Herceg-Bosnom. (Kao što je već rečeno, taj entitet, bilo da se radi o "Zajednici" ili "Republici", biće dalje u tekstu nazivan Herceg-Bosnom). Ni Republika Bosna i Hercegovina ni međunarodna zajednica nikad nisu priznale Herceg-Bosnu kao državu. Ustavni sud Bosne i Hercegovine proglasio je Herceg-Bosnu nezakonitom, i to prvi put 14. septembra 1992. ili oko tog datuma, te ponovo 20. januara 1994.

22. Prema članu 2 Odluke o osnivanju Hrvatske Zajednice Herceg-Bosne od 18. novembra 1991., Herceg-Bosnu su činile sljedeće opštine na teritoriji Bosne i Hercegovine: Jajce, Kreševo, Busovača, Vitez, Novi Travnik, Travnik, Kiseljak, Fojnica, Kakanj, Vareš, Kotor-Varoš, Tomislavgrad, Livno, Kupres, Bugojno, Gornji Vakuf, Prozor, Konjic, Jablanica, Posušje, Mostar, Široki Brijeg, Grude, Ljubuški, Čitluk, Čapljina, Neum, Stolac i dijelovi Skender-Vakufa (Dobretići) i Trebinja (Ravno). Na temelju člana 4 iste Odluke, opština Žepče je približno u oktobru 1992. pridodata Herceg-Bosni.

23. Tokom i u sklopu udruženog zločinačkog poduhvata, čelnici i drugi članovi tog poduhvata, među kojima su bili Franjo Tuđman, Mate Boban i JADRANKO PRLIĆ, vodili su dvoličnu politiku prema Republici Bosni i Hercegovini i njenoj teritoriji. Na jednoj strani, čelnici i razni drugi članovi udruženog zločinačkog poduhvata često su u javnosti tvrdili da podržavaju Vladu Bosne i Hercegovine (ponegdje dalje u tekstu: Vlada BiH) i nezavisnu i

suverenu Bosnu i Hercegovinu. Na drugoj strani, manje javno ali konkretnije, čelnici i drugi članovi poduhvata radili su na ostvarenju svog cilja, Velike Hrvatske, unutar granica Hrvatske banovine. Na sličan način su Franjo Tuđman i drugi funkcioneri iz Hrvatske ponekad nastojali da se distanciraju, barem u javnosti, od vlasti Herceg-Bosne/HVO-a, dok su istovremeno uglavnom s njima blisko saradivali iza kulisa i prilikom kontakata s međunarodnom zajednicom i medijima.

24. Na jednom sastanku održanom 27. decembra 1991. u Zagrebu, Franjo Tuđman je rezimirao cilj udruženog zločinačkog poduhvata rekavši: "[v]rijeme je da iskoristimo priliku i okupimo hrvatski narod unutar najširih mogućih granica". Na jednom sastanku održanom 17. septembra 1992. godine, Franjo Tuđman je ostalim čelnicima udruženog zločinačkog poduhvata, među kojima su bili Gojko Šušak, Mate Boban i JADRANKO PRLIĆ, nakon što su prvo razgovarali o Hrvatskoj banovini, rekao da je od "životnog interesa" za hrvatsku državu "osigurati našu poziciju, u nacionalnom i teritorijalnom smislu, u Bosni i Hercegovini".

25. Jednom odlukom od 8. aprila 1992., čelnici i članovi udruženog zločinačkog poduhvata, među kojima je bio Mate Boban, osnovali su Hrvatsko vijeće obrane (dalje u tekstu: HVO) kao "vrhovno obrambeno tijelo" Herceg-Bosne koje će "braniti suverenitet teritorija Hrvatske Zajednice Herceg-Bosne". Dana 15. maja 1992., HVO je proglašen i "vrhovnim izvršnim i upravnim tijelom" Herceg-Bosne, u kojem su spojene politička, administrativna i vojna vlast. Dok su samoprogllašeni politički entitet i njegova teritorija nazivani "Herceg-Bosnom", vlada i oružane snage Herceg-Bosne nazivani su "Hrvatskim vijećem obrane" ili "HVO-om". Političko rukovodstvo i rukovodstvo iz organa vlasti, kao i administrativne vlasti Herceg-Bosne i HVO-a (dalje u tekstu: rukovodstvo Herceg-Bosne/HVO-a ili organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a) upravljali su i blisko saradivali s oružanim snagama Herceg-Bosne/HVO-a, specijalnim jedinicama, vojnom i civilnom policijom, bezbjednosnim i obavještajnim službama, paravojnim formacijama, lokalnim odbrambenim snagama i drugim osobama koje su djelovale pod nadzorom ili u saradnji ili u vezi s tim oružanim snagama, policijom i drugim elementima (dalje u tekstu: snage Herceg-Bosne/HVO-a). Premda nije svaki pripadnik HVO-a ili HDZ-BiH bio dio udruženog zločinačkog poduhvata, Herceg-Bosna, HVO i HDZ-BiH su bili ključne strukture i instrumenti udruženog zločinačkog poduhvata.

26. Nakon osnivanja Herceg-Bosne u novembru 1991., a posebno od maja 1992. nadalje, rukovodstvo Herceg-Bosne/HVO-a (uključujući optužene i druge predvodnike i članove udruženog zločinačkog poduhvata) se

angažovalo na trajnim i koordiniranim naporima da ostvari dominaciju i "kroatizira" opštine za koje je tvrdilo da predstavljaju dio Herceg-Bosne, pri čemu su rasli progon i diskriminacija usmjereni protiv bosanskomuslimanskog stanovništva. HVO je preuzeo kontrolu nad mnogim opštinskim organima vlasti i službama, smijenivši ili stavivši na marginu lokalne čelnike bosanskih Muslimana. Organi vlasti i snage Herceg-Bosne/HVO-a preuzeli su kontrolu nad medijima i nametnuli hrvatske ideje i propagandu. Uvedeni su hrvatski simboli i valuta, a u škole su uvedeni hrvatski nastavni program i "hrvatski jezik". Mnogi bosanski Muslimani su smijenjeni s položaja u organima vlasti i privatnim firmama; humanitarna pomoć je kontrolisana i dijeljena na štetu Muslimana; i Muslimani su općenito sve više maltretirani.

27. U proljeće i početkom ljeta 1992. godine, organi vlasti i snage Herceg-Bosne/HVO-a su, istovremeno s nametanjem svoje kontrole i poduzimanjem gorepomenutih radnji, izvodili vojne operacije s oružanim snagama Vlade Bosne i Hercegovine, odgovarajući na vojne akcije JNA i bosanskih Srba u Hercegovini i drugdje. Povodom ili nakon odlaska srpskih snaga iz Mostara, snage koje je predvodila Herceg-Bosna/HVO uništile su srpsku pravoslavnu crkvu u tom gradu, kao i obližnje kuće koje su pripadale Srbima. Tokom tog perioda mnogi su Srbi napustili Mostar, dok su drugi držani u lošim uslovima u zatočeničkim logorima kojima je upravljao HVO.

28. Unatoč izvjesnoj saradnji u proljeće i ljeto 1992. godine, napetosti između struktura Herceg-Bosne/HVO-a i bosanskih Muslimana nastavile su se i vremenom rasle. Dana 19. oktobra 1992., između snaga Herceg-Bosne/HVO-a i bosanskih Muslimana izbio je incident uz značajnu upotrebu sile u Novom Travniku, mjestu u kojem se nalazi jedna važna fabrika municije, i tokom nekoliko dana koji su uslijedili, snage Herceg-Bosne/HVO-a očistile su većinu Muslimana iz grada Prozora i okolnih sela.

29. U januaru 1993. godine, mirovni pregovarači Ujedinjenih nacija i Evropske zajednice sastali su se u Ženevi s predstavnicima Hrvata, Srba i Muslimana i raspravljali o predloženom mirovnom sporazumu, poznatom pod nazivom Vance-Owenov mirovni plan, prema kojem bi Bosna i Hercegovina ostala jedna, jedinstvena država sa centralnom vladom i deset provincija označenih brojevima. Premda ni Srbi ni Muslimani nisu prihvatili prijedloge Vancea i Owena do sredine januara 1993., Franjo Tuđman, Gojko Šušak i rukovodstvo Herceg-Bosne/HVO-a (uključujući optužene) zaključili su da im taj plan, onako kako su ga oni zamišljali i tumačili, uveliko ide u korist, budući da im je u suštini, provincijama 3, 8 i 10 iz prijedloga Vance-Owenovog plana, dodijeljena Hrvatska banovina, pa čak i više od njene teritorije, unatoč tome što je na mnogim područjima unutar tih provincija

muslimansko stanovništvo bilo u većini ili ga je barem bilo jednako kao i Hrvata i što je ta područja pod kontrolom držala ili zaposjela Armija Bosne i Hercegovine.

30. Na sastanku održanom 15. januara 1993. u Zagrebu, Franjo Tuđman, Gojko Šušak i Mate Boban nisu uspjeli da ubijede predsjednika Bosne i Hercegovine Izetbegovića da prihvati njihove stavove i odmah su se dali na sprovođenje svojih planova, bez pristanka Vlade Bosne i Hercegovine ili međunarodnih mirovnih pregovarača. Istog dana, predsjednik HVO-a JADRANKO PRLIĆ potpisao je odluku da se "[s]ve jedinice Armije Bosne i Hercegovine koje su u ovom trenutku stacionirane u provincijama 3, 8 i 10, koje su Ženevskim sporazumom proglašene hrvatskim provincijama, stave pod zapovjedništvo Glavnog stožera oružanih snaga HVO-a. . . . Za sprovođenje ove odluke ovim se postavlja rok od pet (5) dana, počev od danas, 15. siječnja 1993."

31. Unatoč činjenici da se ni predsjednik Bosne i Hercegovine ni međunarodni mirovni pregovarači nisu složili s jednostranim sprovođenjem prijedloga Vancea i Owena u obliku u kojem su ih protumačili organi vlasti i snage Herceg-Bosne/HVO-a, ti su organi vlasti i snage nakon isteka roka od 15. januara 1993. i približno u to vrijeme poduzeli vojne i nasilne akcije kako bi sproveli taj ultimatum, napadajući Muslimane i izlažući ih pritisku na raznim lokacijama, pored ostalih u Novom Travniku, Gornjem Vakufu i Busovači. Nakon međunarodnih protesta, nekoliko dana kasnije je uveden prekid vatre.

32. Premda je situacija i dalje bila vrlo napeta i dolazilo je do lokalnih čarki, veći sukob je izbjegnut do kraja marta 1993., kada je predsjednik Izetbegović nakon daljnjih pregovora provizorno prihvatio Vance-Owenov plan (koji Srbi nikad nisu prihvatili), pri čemu je ostalo da se riješe određeni vojni aspekti tog mirovnog plana. Kao i u januaru 1993., rukovodstvo Herceg-Bosne/HVO-a (uključujući optužene) je, znajući da Vlada Bosne i Hercegovine nije prihvatila preostala pitanja i da bosanski Srbi nisu prihvatili mirovni plan, ponovo postavilo rok tražeći da se sve jedinice Armije Bosne i Hercegovine u provincijama 3, 8 i 10 do 15. aprila 1993. stave pod komandu HVO-a ili napuste područja koja su te predložene provincije obuhvatale.

33. Kada je rok od 15. aprila prošao, a Vlada Bosne i Hercegovine nije pristala na njihove zahtjeve, snage Herceg-Bosne/HVO-a su započele široku kampanju progona, vojnih akcija, hapšenja i protjerivanja s ciljem nametanja svojih zahtjeva, pri čemu su u periodu od 16. do 18. aprila 1993. izvršile napade na više od trideset muslimanskih gradova i sela, uključujući napade i

zvjerstva u Ahmićima 16. aprila, u Sovićima i Doljanima 17. aprila, te u Parcanima, Lizopercima i Toščanici 17-19. aprila.

34. Napadima, hapšenjima i protjerivanjima koje je vršila Herceg-Bosna/HVO u drugoj polovini aprila 1993., pokrenuta je opsežna kampanja takvih djela, koju su povremeno prekidale obustave vatre, i nastavljena je čak i nakon potpisivanja mirovnog sporazuma u Washingtonu, u martu 1994.

35. Dana 9-10. maja 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a napale su bosanske Muslimane u Mostaru, gradu na rijeci Neretvi na jugozapadu Bosne i Hercegovine. Snage Herceg-Bosne/HVO-a pokupile su stotine, ako ne i hiljade, muškaraca, žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana. Veliki broj bosanskih Muslimana je protjeran u istočni Mostar, dok su stotine drugih zatočene u zatvoru na Heliodromu. U junu 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a započele su opsadu istočnog Mostara, koja je trajala do aprila 1994., i u čijem sklopu je vršeno stalno granatiranje, snajpersko djelovanje i blokiranje humanitarne pomoći, a bosanski Muslimani u istočnom Mostaru bili su podvrgnuti strašnoj oskudici.

36. Nakon napada Armije Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu: ABiH) na jedan logor HVO-a u sjevernom dijelu Mostara na dan 30. juna 1993., JADRANKO PRLIĆ i BRUNO STOJIC izdali su proglas u kojem su izjavili da se vrši istrebljenje hrvatskih civila i da je samo postojanje Hrvata u Bosni i Hercegovini u izuzetnoj i neminovnoj opasnosti i da Mostar jeste hrvatski grad i da će to i ostati. Dana 2. jula 1993., predvodnik zločinačkog poduhvata Franjo Tuđman je rekao Gojku Šušku i drugima na jednom sastanku u Zagrebu da je "važno vršiti pritisak na muslimanske jedinice na neretljanskoj bojišnici".

37. Snage Herceg-Bosne/HVO-a, uz podršku (i učešće) organa vlasti i oružanih snaga Republike Hrvatske, započele su golemu kampanju s ciljem da se napadnu, liše slobode i očiste bosanski Muslimani s područja za koja se tvrdilo da pripadaju Herceg-Bosni (uključujući opštine Mostar, Prozor, Stolac, Čapljina i Ljubuški). Od juna do septembra 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a sistematski su hapsile, maltretirale i deložirale desetine hiljada muškaraca, žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana, pritvarale ih i/ili premještale na druga područja ili deportovale u druge države.

38. Radnje koje je poduzimala Herceg-Bosna/HVO vršene su po sljedećem obrascu: kao prvo, većina vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana (među kojima su bili i mnogi pripadnici HVO-a), uhapšena je i zatočena u raznim zatvorima i koncentracionim logorima HVO-a. Potom, nakon što je

većina muškaraca, Muslimana, uklonjena, HVO je preuzeo kontrolu nad gradovima i selima i sistematski prikupljao žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, koji su zatim zatočeni na različite periode i/ili premješteni na područja pod kontrolom ABiH-a ili deportovani u druge zemlje.

39. U sklopu i tokom tih radnji, koje su obuhvatale etničko čišćenje na rasprostranjenoj i sistematskoj osnovi, i u sprovođenju udruženog zločinačkog poduhvata, JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ, zajedno s drugim čelnicima i pripadnicima organa vlasti i snaga Herceg-Bosne/HVO-a, vršili su:

- a. *Podsticanje i raspirivanje političkog, etničkog ili vjerskog razdora, podjele i mržnje:* govorima, propagandom i lažnim informacijama organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a stvorili su, podsticali i podržavali atmosferu nabijenu antimuslimanskim sentimentom, promovisali nacionalne podjele i poticali nepovjerenje na vjerskoj osnovi.
- b. *Primjena sile, zastrašivanja i terora:* organi vlasti, te vojne i policijske jedinice Herceg-Bosne/HVO-a primjenjivale su silu i prijetnju silom kako bi ugnjetavale i progonile bosanske Muslimane i dominirale nad njima. Tokom masovnih hapšenja i deložacija bosanske Muslimane su ubijali, teško ranjavali, seksualno zlostavljali, pljačkali im imovinu i zlostavljali ih na druge načine. Od Muslimana su često oduzimali lične isprave i slične dokumente, čime su oni bili izloženi raznim rizicima i ograničena im je sloboda kretanja. U napadima na muslimanske gradove, sela i područja, te u opsadi istočnog Mostara, vršeno je redovno i rasprostranjeno granatiranje i snajpersko djelovanje usmjereno protiv muslimanskih civila.
- c. *Oduzimanje i uništavanje imovine:* organi vlasti i vojnici Herceg-Bosne/HVO-a prisiljavali su bosanske Muslimane da napuste svoje domove ili da vlasništvo nad njima prenesu na HVO. Novac, automobili i lična imovina često su oduzamani ili pljačkani. Muslimanski stambeni i drugi objekti, uključujući javne objekte i službe, oduzamani su, uništavani ili im je nanošena ozbiljna šteta, a isto je bilo i sa muslimanskim objektima, lokacijama i ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju, uključujući džamije. Veći dio takvog uništavanja imao je za cilj da osigura da se Muslimani ne mogu ili neće vratiti svojim domovima i zajednicama. Organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a oduzimali su javnu imovinu Republike Bosne i Hercegovine. Zaplijenjeni ili napušteni stanovi i domovi Muslimana

često su davani ili dodjeljivani pripadnicima HVO-a ili hrvatskim izbjeglicama.

- d. *Zatočavanje i zatvaranje:* optuženi i drugi članovi udruženog zločinačkog poduhvata, zajedno s raznim pripadnicima organa vlasti i snaga Herceg-Bosne/HVO-a, stvorili su, podržavali i vodili sistem zlostavljanja koji je obuhvatao mrežu zatvora, koncentracionih logora i drugih objekata za zatočavanje (uključujući, između ostalog, logor Heliodrom, zatvor u Ljubuškom, zatvor u Dretelju, zatvor u Gabeli i logor Vojno) kako bi uhapsili, zatočili i zatvorili hiljade bosanskih Muslimana, uključujući žene, djecu i starce. Mnogi zatočeni i zatvoreni Muslimani držani su u užasnim uslovima i uskraćene su im osnovne ljudske potrebe, kao što su odgovarajuća ishrana, voda i zdravstvena njega. Mnogi su pretrpjeli nečovječno postupanje i fizičko i psihičko zlostavljanje, uključujući premlaćivanje i seksualno zlostavljanje.
- e. *Prisilno premještanje i deportacija:* optuženi i drugi članovi udruženog zločinačkog poduhvata, zajedno s raznim pripadnicima organa vlasti i snaga Herceg-Bosne/HVO-a, stvorili su, podržavali i vodili sistem zlostavljanja kako bi deportovali bosanske Muslimane u druge zemlje ili ih premjestili u dijelove Bosne i Hercegovine na koje Herceg-Bosna nije polagala pravo niti ih kontrolisala. Mnogi premješteni ili deportovani Muslimani bili su prvo zatvoreni ili zatočeni, kao što je opisano ranije u tekstu, te su "pušteni" samo zato da bi bili premješteni ili deportovani. Veliki broj osoba koje su na takav način premještene ili deportovane bio je primoran da vlasništvo nad svojim nekretninama prenese na HVO ili da jednostavno napusti svoje nekretnine i ostavi imovinu iza sebe.
- f. *Prisilni rad:* veliki broj bosanskih Muslimana koje je držao HVO bio je prisiljen na fizički rad, kao što je izgradnja vojnih utvrda, kopanje rovova, nošenje municije i prikupljanje leševa, često u borbenim i opasnim uslovima, usljed čega su mnogi zatočeni bosanski Muslimani poginuli ili bili teško ranjeni. Neke od njih su koristili kao živi štit ili za privlačenje vatre s neprijateljskih položaja kako bi se otkrilo gdje su se ti položaji nalazili. Jedinice i vojnici HVO-a koristili su zarobljene Muslimane za otimačinu i pljačkanje domova i imovine Muslimana.
40. Kampanja napada i etničkog čišćenja koju je sprovodila Herceg-Bosna/HVO nastavljena je i u drugom dijelu 1993. godine, kao što je pokazao napad koji je HVO izvršio 23. oktobra 1993. godine na muslimansko selo Stupni Do. Nakon diskusija vođenih u Zagrebu o tome šta da se poduzme u

pogledu oficira HVO-a koji je komandovao snagama Herceg-Bosne/HVO-a koje su učestvovala u ubistvima u Stupnom Dolu, viši politički i vojni rukovodioci su se upustili u ono što je Franjo Tuđman opisao kao "igru": međunarodnoj zajednici su rekli da je taj oficir HVO-a smijenjen, a on je, u stvari, samo promijenio ime i zapravo ostao na istom položaju, s tim što nikad nije kažnjen.

41. Usljed kampanje progona i etničkog čišćenja koju je sprovodila Herceg-Bosna/HVO, bosanskomuslimansko stanovništvo u mnogim dijelovima Herceg-Bosne znatno je reducirano, a oni koji su ostali bili su pod očiglednom dominacijom organa vlasti i snaga Herceg-Bosne/HVO-a, što je i bio plan i namjera udruženog zločinačkog poduhvata, a time i optuženih.

42. Dana 1. marta 1994. ili oko tog datuma, Franjo Tuđman i rukovodstvo Herceg-Bosne/HVO-a potpisali su Washingtonski sporazum, kojim je osnovana hrvatsko-muslimanska federacija i okončane otvorene borbe velikih razmjera između tih dviju strana.

OPŠTINA PROZOR

43. Opština Prozor nalazi se u centralnoj Bosni i Hercegovini, a broj stanovnika koji su u njoj živjeli 1991. godine iznosio je približno 19.760. Na popisu iz 1991. godine oko 62% stanovnika opštine izjasnili su se kao Hrvati, a 36,5% kao Muslimani. Glavni grad opštine Prozor jeste Prozor. Njegovo stanovništvo 1991. godine (oko 3.500 ljudi) činilo je 60% Muslimana.

44. U proglasu o osnivanju Herceg-Bosne od 18. novembra 1991., opština Prozor je navedena kao njen dio. Odlukom Mate Bobana, opštinske vlasti HVO-a zvanično su osnovane u opštini Prozor 12. avgusta 1992.

45. Od avgusta do oktobra 1992., povećale su se napetosti između HVO-a i ABiH-a. Dana 19. oktobra 1992., na policijskoj stanici u gradu Prozoru izvješena je hrvatska zastava. Ujutro 23. oktobra 1992., predsjednik HVO-a u Prozoru rekao je bosanskim Muslimanima, pored ostalog, da bi se rastuća napetost između Hrvata i Muslimana smirila ako bi bosanski Muslimani odmah prihvatili da se stave pod političku i vojnu kontrolu Herceg-Bosne/HVO-a. Muslimani nisu prihvatili prijedlog HVO-a.

46. U popodnevnim satima 23. oktobra 1992., snage Herceg-Bosne/HVO-a napale su bosanske Muslimane u gradu Prozoru. Dana 23-24. oktobra 1992., nakon što su preuzele kontrolu nad gradom Prozorom, snage Herceg-

Bosne/HVO-a su opljačkale, spalile i uništile domove bosanskih Muslimana i druge nekretnine.

47. Dana 24. oktobra 1992., snage Herceg-Bosne/HVO-a su pokupile bosanske Muslimane, obećavši im da im neće nauditi. U stvari, snage Herceg-Bosne/HVO-a uhapsile su muškarce, bosanske Muslimane i zatočile ih u osnovnoj školi u Ripcima. Neke muškarce Muslimane su držali nekoliko dana, dok su druge držali nekoliko sedmica. Snage Herceg-Bosne/HVO-a žestoko su premlatile brojne zatočene Muslimane.

48. Dana 24. oktobra 1992. ili oko tog datuma, snage Herceg-Bosne/HVO-a napale su Paljike, pretežno muslimansko selo koje se nalazi približno kilometar južno od grada Prozora. Snage Herceg-Bosne/HVO-a smišljeno su uništile kuće i imovinu bosanskih Muslimana. Snage HVO-a zatvorile su četvero bosanskih Muslimana u jednu kuću, a potom otvorile vatru i bacile ručne bombe u tu kuću, ubivši dvoje od tih civila (čija imena su navedena u povjerljivom Prilogu) (dalje u tekstu: Prilog). HVO je zatočio sve muškarce, bosanske Muslimane, u jednu kuću u selu i sljedećeg ih dana premjestio u osnovnu školu u Ripcima.

49. U večernjim satima 24. oktobra 1992., jedan područni komandant HVO-a izvijestio je da je grad Prozor "etnički čist", budući da je muslimansko stanovništvo zatočeno ili u bijegu. Dana 26. oktobra 1992., BRUNO STOJIĆ, MILIVOJ PETKOVIĆ, Janko Bobetko i drugi obaviješteni su da je HVO preuzeo kontrolu nad Prozorom 25. oktobra i da je na muslimanskoj strani bilo mnogo gubitaka.

50. U novembru 1992., nakon pregovora između organa vlasti Herceg-Bosne/HVO-a i ABiH-a, civili, bosanski Muslimani vratili su se u opštinu Prozor. Međutim, HVO je i dalje maltretirao bosanskomuslimansko stanovništvo i vršio progon nad njim.

51. U periodu od približno 17-19. aprila 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a napale su nekoliko sela, među kojima su bila sela Parcani, Lizoperci i Tošćanica. U Parcanima, Lizopercima i Tošćanici većina stanovnika je, ugledavši vojnike HVO kako se približavaju, potražila zaklon u okolnim šumama. Snage Herceg-Bosne/HVO-a ubijale su civile, bosanske Muslimane, u Tošćanici (njihova imena su navedena u Prilogu), ušle u sela, palila kuće, uništavale stoku i pljačkale na tom području.

52. Počev od ljeta 1993. godine, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a dopuštali su bosanskim Muslimanima da ulaze u opštinu Prozor, izlaze iz nje ili se kreću unutar nje samo uz dozvolu organa vlasti Herceg-Bosne/HVO-a.

53. Od juna do sredine avgusta 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a napadale su civile, bosanske Muslimane, i uništavale i pljačkale imovinu civila, bosanskih Muslimana, u selima Duge, Lug, Lizoperci, Skrobućani, Parcani, Munikoze, Podonis (negde se spominje kao Podaniš) i Gračanica i oko tih sela. Snage Herceg-Bosne/HVO-a napale su i muslimanske civile koji su se skrivali na području Prajina i Tolavca, ubivši njih šestoro (Prilog). Snage Herceg-Bosne/HVO-a spalile su džamiju u Skrobućanima i zgradu Islamske zajednice u gradu Prozoru, te teško oštetile džamiju u Lizopercima.

54. Od proljeća 1993. pa do kraja te godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a hapsile su muškarce, bosanske Muslimane, i odvodile ih u razne centre za zatočavanje u opštini Prozor, uključujući Srednjoškolski centar, zgradu "UNIS-a", prostorije vojne policije koje su se nalazile u vatrogasnoj stanici i zgradu Ministarstva unutrašnjih poslova (dalje u tekstu: MUP). Vojnici HVO-a fizički su zlostavljali zatočene Muslimane, od kojih su neki odvedeni i niko ih više nikad nije vidio. Počev od jula 1993., HVO je premjestio neke zatočenike u druge objekte za zatočavanje u Ljubuškom, na Heliodromu, u Dretelju i Gabeli.

55. Snage Herceg-Bosne/HVO-a koristile su zatočene bosanske Muslimane za prisilni rad, pored ostalog za izgradnju vojnih utvrda i kopanje rovova. Neki zatočeni Muslimani su poginuli ili su povrijeđeni dok su bili na prisilnom radu. Vojnici HVO-a su često tukli i ponižavali zatočene Muslimane dok su ih držali zatočene ili na prisilnom radu, a u nekoliko navrata su ih prisiljavali na seksualni čin. (Prilog)

56. Dana 31. jula 1993. ili oko tog datuma, snage Herceg-Bosne/HVO-a odvele su približno pedeset zatočenih Muslimana iz Srednjoškolskog centra na liniju sukoba na Crnom Vrh, na planini Makljen. Snage Herceg-Bosne/HVO-a zavezale su zatočenike jednog za drugog telefonskim kablom oko vrata i ruku i natjerale ih da se kreću ispred vojnika HVO-a prema položajima ABiH-a blizu šume. Dok su zatočenici hodali ispred vojnika HVO-a, potonji su otvorili vatru prema njima i ubijeno je najmanje dvadeset zatočenika. Mrtve su zatočenike odvezali i ostavili na tom mjestu, a HVO je ostale zatočenike natjerao da idu prema šumi. (Prilog)

57. Tokom jula i avgusta 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a prikupile su i zatočile (u kućama pod kontrolom HVO-a) nekoliko hiljada žena, djece i

staraca, bosanskih Muslimana, u selima Lapsunj i Duge i okolini i u dijelu grada Prozora koji se zove Podgrade. Te su kuće bile pretrpane i uslovi za život u njima bili su bijedni. Snage Herceg-Bosne/HVO-a često su pljačkale, maltretirale i ponižavale žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, te krale njihovu imovinu. Pripadnici snaga Herceg-Bosne/HVO-a često su silovali bosanske Muslimanke. (Konkretni slučajevi silovanja i seksualnog zlostavljanja, kao reprezentativni navodi, izloženi su u Prilogu).

58. Krajem avgusta 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a okupile su nekoliko hiljada civila, bosanskih Muslimana, koji su držani u pomenuta tri sela, ukrcale ih u kamione i odvezle ih u selo Kučani blizu linije fronta, gdje su ih natjerale da pješače prema teritoriji koju je držala ABiH. Dok su muslimanski civili pješačili prema teritoriji koju je držala ABiH, pripadnici HVO-a su otvorili vatru na njih, ranivši nekoliko Muslimana.

59. Krajem avgusta 1993. i nakon toga, snage Herceg-Bosne/HVO-a nastavile su da vrše progon i zlostavljanje bosanskih Muslimana koji su ostali u opštini Prozor, podvrgnuvši ih maltretiranju, seksualnom zlostavljanju i ponižavajućim postupcima. (Prilog) U decembru 1993., u opštini Prozor je bilo samo oko 500 do 600 Muslimana i do kraja tog mjeseca većina ih je bila u koncentracionim logorima HVO-a, upućena na teritoriju pod kontrolom ABiH ili deportovana u druge zemlje.

60. Gorenavedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što je dalje opisano u paragrafima 15-17, 39 i 218-230, **JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ** snose odgovornost za sljedeća krivična djela: **progone**, kao što se tereti u tački 1; **ubistvo** (tačka 2); **hotimično lišavanje života** (tačka 3); **silovanje** (tačka 4); **nečovječno postupanje (seksualno zlostavljanje)** (tačka 5); **deportaciju** (tačka 6); **protivpravnu deportaciju civila** (tačka 7); **nehumana djela (prisilno premještanje)** (tačka 8); **protivpravno premještanje civila** (tačka 9); **zatvaranje** (tačka 10); **protivpravno zatočavanje civila** (tačka 11); **nehumana djela** (tačka 15); **nečovječno postupanje** (tačka 16); **okrutno postupanje** (tačka 17); **protivpravni fizički rad** (tačka 18); **uništavanje imovine velikih razmjera** (tačka 19); **bezobzirno razaranje** (tačka 20); **uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji i obrazovanju** (tačka 21); **oduzimanje imovine** (tačka 22); i **pljačkanje** (tačka 23).

OPŠTINA GORNJI VAKUF

61. Opština Gornji Vakuf nalazi se u centralnoj Bosni i Hercegovini, a 1991. godine brojala je 25.181 stanovnika. Na popisu iz 1991. godine, oko 56% stanovnika opštine (ili njih 14.063) izjasnili su se kao Muslimani, a oko 42,5% (ili njih 10.706) kao Hrvati.

62. U proglasu o osnivanju Herceg-Bosne od 18. novembra 1991., opština Gornji Vakuf je navedena kao njen dio. Odlukom Mate Bobana, oružane snage HVO-a zvanično su osnovane u opštini Gornji Vakuf 8. aprila 1992. Tokom prvih nekoliko mjeseci svog postojanja, HVO je regrutovao veliki broj bosanskih Hrvata i postavio više kontrolnih punktova kako bi kontrolisao kretanje stanovništva u opštini.

63. Dana 24-25. oktobra 1992. ili oko tog datuma, ubrzo nakon što su 23. oktobra 1992. snage Herceg-Bosne/HVO-a napale bosanske Muslimane u susjednoj opštini Prozor, snage Herceg-Bosne/HVO-a i ABiH-a započele su borbe u gradu Gornjem Vakufu i HVO je zauzeo kontrolu nad nekoliko fabrika i zgradom MUP-a.

64. Dana 6. januara 1993., dva dana nakon što je Mate Boban objavio da organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a prihvataju Vance-Owenov mirovni plan, HVO je isprovocirao pretežno muslimansko stanovništvo Gornjeg Vakufa izvjesivši hrvatsku zastavu. HVO je ustrijelio jednog vojnika ABiH-a koji je pokušao da skine tu zastavu. Dana 11-12. januara 1993., izbile su otvorene borbe između HVO-a i ABiH-a, koje su nastavljene u gradu Gornjem Vakufu i nekoliko okolnih sela, među kojima su Duša, Hrasnica, Uzričje i Ždrimci.

65. Kao što je gore opisano, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su 15. januara 1993. zahtijevali da se snage ABiH-a u velikim dijelovima Bosne i Hercegovine, uključujući Gornji Vakuf, potčine HVO-u ili povuku s tih područja. Dana 16. januara 1993., HVO je izdao konkretan ultimatum bosanskim Muslimanima u Gornjem Vakufu, zahtijevajući, pored ostalog, da se trupe ABiH-a povuku s tog područja do ponoći 17. januara 1993. ABiH je odbila ultimatum HVO-a.

66. Dana 18. januara 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a su uz pomoć teške artiljerije napale stambene dijelove Gornjeg Vakufa u kojima su živjeli bosanski Muslimani, kao i nekoliko okolnih sela, uključujući Dušu, Hrasnicu, Uzričje i Ždrimce. U napadima HVO-a i artiljerijskoj vatri poginulo je više civila, bosanskih Muslimana, i uništen je ili oštećen znatan dio njihove imovine. (Prilog)

67. Nakon napada HVO-a na Dušu, Hrasnicu, Uzričje i Ždrimce, HVO je pljačkao i palio kuće i imovinu bosanskih Muslimana u tim selima i njihovoj okolini. HVO je opljačkao dragocjenosti koje su pripadale stotinama uhapšenih ili zarobljenih bosanskih Muslimana i odvojio muškarce Muslimane od žena, djece i staraca. U većini slučajeva, snage Herceg-Bosne/HVO-a odvodile su muškarce Muslimane u objekte HVO-a za zatočavanje, dok su žene, djecu i starce zatočile u jednoj ili dvije kuće u selu. Muslimanske žene, djeca i starci su bili zatočeni u tegobnim uslovima i često bili zlostavljani ili maltretirani. Usljed postupaka HVO-a, stotine muslimanskih civila napustile su područje Gornjeg Vakufa.

68. Nakon što je HVO zauzeo selo Ždrimce, oko 18. januara 1993., snage HVO-a odvojile su muslimanske žene i djecu od muškaraca i držale ih u zatočenju u par kuća približno mjesec dana. Za to vrijeme snage HVO-a su spalile muslimanske kuće u selu. Snage HVO su često zastrašivale i maltretirale muslimanske žene i djecu i tjerale ih da se krste i mole kršćanske molitve. Jednom su sve muslimanske žene i djecu postrojile ispred mekteba u selu. Jedan vojnik HVO-a je od njih tražio da uzmu Kur'an i zapale mekteb. Nijedna muslimanska žena niti dijete nisu htjeli da to učine i vojnici HVO-a su spalili mekteb.

69. Nakon što je HVO zauzeo selo Hrasnicu, oko 18. januara 1993., autobusima je prevezao bosanskomuslimansko stanovništvo u fabriku namještaja u Trnovači, koja je služila kao centar HVO-a za zatočavanje. Nakon prvog dana zatočeništva, HVO je odveo žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, u muslimanske kuće u susjedstvu, gdje ih je držao još dvije sedmice. Kad su ih pustili, vojnici HVO-a su Muslimanima rekli da idu na teritoriju pod kontrolom ABiH-a i da tamo žive.

70. Snage Herceg-Bosne/HVO-a zatočile su na oko dvije sedmice približno šezdeset vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Duše i Hrasnice u fabriku namještaja u Trnovači. Vojnici HVO-a su muškarce, bosanske Muslimane, često tukli i fizički i psihički zlostavljali, zastrašivali i nečovječno postupali prema njima. Nakon približno dvije sedmice, muškarci, bosanski Muslimani iz Duše su razmijenjeni, dok su oni iz Hrasnice premješteni u objekat HVO-a za zatočavanje u Prozoru.

71. Nakon što je HVO zauzeo selo Uzričje, oko 22. januara 1993., držao je nekoliko sedmica u užasnim uslovima cjelokupno bosanskomuslimansko stanovništvo u zatočeništvu u dvjema kućama koje su jedine preostale u selu. Bila je zima i obje su kuće imale samo peći na drva, dok struje nije bilo.

Pedeset do šezdeset Muslimana koji su bili zatočeni u tim kućama nisu uošte dobijali hranu i preživjeli su tako što su pojeli sve što je preostalo u tim kućama. Kad su ih pustili, vojnici HVO-a su Muslimanima rekli da idu na teritoriju pod kontrolom ABiH-a i da tamo žive.

72. Gorenavedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što je dalje opisano u paragrafima 15-17, 39 i 218-230, **JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ** snose odgovornost za sljedeća krivična djela: **progone**, kao što se tereti u tački 1; **ubistvo** (tačka 2); **hotimično lišavanje života** (tačka 3); **nehumana djela (prisilno premještanje)** (tačka 8); **protivpravno premještanje civila** (tačka 9); **zatvaranje** (tačka 10); **protivpravno zatočavanje civila** (tačka 11); **nehumana djela (uslovi zatočenja)** (tačka 12); **nečovječno postupanje (uslovi zatočenja)** (tačka 13); **okrutno postupanje (uslovi zatočenja)** (tačka 14); **nehumana djela** (tačka 15); **nečovječno postupanje** (tačka 16); **okrutno postupanje** (tačka 17); **uništavanje imovine velikih razmjera** (tačka 19); **bezobzirno razaranje** (tačka 20); **uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji i obrazovanju** (tačka 21); **oduzimanje imovine** (tačka 22); i **pljačkanje** (tačka 23).

SOVIĆI I DOLJANI (OPŠTINA JABLANICA)

73. Sela Sovići i Doljani nalaze se u zapadnom dijelu opštine Jablanica. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, od ukupno 12.691 stanovnika opštine Jablanica, njih 71% su se izjasnili kao Muslimani, a 18% kao Hrvati. Selo Sovići bilo je pretežno muslimansko, a Doljani hrvatsko.

74. U proglasu o osnivanju Herceg-Bosne od 18. novembra 1991., opština Jablanica je navedena kao njen dio, unatoč činjenici da su 71% njenog stanovništva činili Muslimani.

75. Kao što je opisano gore, početkom aprila 1993., rukovodstvo Herceg-Bosne/HVO-a izdalo je saopštenja kojima je tražilo da se sve snage ABiH-a na velikim dijelovima Bosne i Hercegovine, uključujući opštinu Jablanica i Soviće i Doljane, potčine HVO-u ili napuste ta područja najkasnije 15. aprila 1993.

76. Ubrzo nakon što je istekao rok od 15. aprila 1993. i približno u isto vrijeme kad su snage Herceg-Bosne/HVO-a napale druge lokacije u Bosni i

Hercegovini, HVO je 17. aprila 1993. napao Soviće i Doljane. Određen broj muškaraca, bosanskih Muslimana, pokušao je da brani ta sela, ali njihov je otpor brzo nadvladan i krajem popodneva 17. aprila 1993. komandant bosanskih Muslimana se predao.

77. Dana 17-18. aprila 1993., HVO je pokupio i zatočio približno 70 do 90 vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, u školi u Sovićima (dalje u tekstu: škola u Sovićima). Tokom tog perioda ili približno u to vrijeme, HVO je pogubio najmanje četiri muškarca, bosanska Muslimana, kod škole u Sovićima. (Prilog) HVO je surovo tukao, zlostavljao i maltretirao druge muškarce Muslimane.

78. Uveče 18. aprila 1993. ili približno u to vrijeme, snage Herceg-Bosne/HVO-a prevezle su mnoge od muškaraca Muslimana zatočenih u školi u Sovićima u zatvor u Ljubuškom, gdje je njihovo zatočenje nastavljeno. Dok su ih prevozili u Ljubuški, pripadnici HVO-a su ih nastavili tući, maltretirati i ponižavati i tjerali su ih da pjevaju hrvatske nacionalističke pjesme.

79. Počev od približno 18. aprila 1993. pa nadalje, HVO je protjerivao i prikupljao muškarce, žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, iz njihovih domova na području Sovića-Doljana. HVO je zatočio nekoliko stotina muškaraca, žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana, u školi u Sovićima i u približno šest ili sedam kuća u zaseoku Junuzovići (dalje u tekstu: kuće u Junuzovićima). Uslovi na tim lokacijama bili su tegobni i nečovječni, bilo je vrlo malo hrane ili vode, a sanitarnih čvorova nije bilo dovoljno. HVO je tukao, zlostavljao i maltretirao mnoge zatočene Muslimane, uključujući i žene.

80. U danima koji su uslijedili, u periodu od približno 18. aprila do 23. aprila 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a zarobile su još muškaraca, bosanskih Muslimana, a neki su im se i predali. HVO je odveo znatan broj tih muškaraca u svoj stožer, koji se nalazio na jednom ribnjaku u Doljanima. Tu su snage Herceg-Bosne/HVO-a zlostavljale, maltretirale, ispitivale i mučile te muškarce. HVO je pogubio neke od zatočenih Muslimana.

81. HVO je koristio muškarce, bosanske Muslimane, zatočene na području Sovića za prisilni rad na raznim mjestima u okolini, i to za izgradnju vojnih utvrda, kopanje rovova i nošenje municije.

82. Dana 18. aprila 1993. i nadalje (do približno 24. aprila 1993.), nakon što su glavne borbe, ili bar većina njih, okončane, snage Herceg-Bosne/HVO-

a namjerno su spalile ili na drugi način uništile većinu domova bosanskih Muslimana u Sovićima i Doljanima.

83. U periodu od približno 18. aprila 1993. do 22. aprila 1993., HVO je namjerno uništio dva muslimanska vjerska objekta u Sovićima i Doljanima (od kojih je barem jedan bio džamija).

84. Dana 17. aprila i tokom još nekoliko dana nakon toga, HVO je blokirao pristup međunarodnim posmatračima i mirovnim snagama na području Sovića-Doljana, premda se veći dio uništenih i spaljenih kuća mogao vidjeti i iz daljine.

85. Od 17. aprila 1993. do približno 4. maja 1993. i nakon toga, pripadnici Herceg-Bosne/HVO-a su konfiskovali, krali, pljačkali i otimali imovinu Muslimana. Jednom odlukom HVO-a od 13. maja 1993., sva imovina "prognanog muslimanskog stanovništva" proglašena je imovinom HVO-a.

86. Snage Herceg-Bosne/HVO-a nastavile su da drže žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, u školi u Sovićima i kućama u Junuzovićima do približno 4-5. maja 1993., kada su 400-500 civila, bosanskih Muslimana, prevezle prema Gornjem Vakufu. Pripadnici HVO-a su tu iskricali žene, djecu i starce Muslimane i rekli im da pješake prema teritoriji pod kontrolom ABiH-a.

87. Gorenavedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što je dalje opisano u paragrafima 15-17, 39 i 218-230, **JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ** snose odgovornost za sljedeća krivična djela: **progone**, kao što se tereti u tački 1; **ubistvo** (tačka 2); **hotimično lišavanje života** (tačka 3); **nehumana djela (prisilno premještanje)** (tačka 8); **protivpravno premještanje civila** (tačka 9); **zatvaranje** (tačka 10); **protivpravno zatočavanje civila** (tačka 11); **nehumana djela (uslovi zatočenja)** (tačka 12); **nečovječno postupanje (uslovi zatočenja)** (tačka 13); **okrutno postupanje (uslovi zatočenja)** (tačka 14); **nehumana djela** (tačka 15); **nečovječno postupanje** (tačka 16); **okrutno postupanje** (tačka 17); **protivpravni fizički rad** (tačka 18); **uništavanje imovine velikih razmjera** (tačka 19); **bezobzirno razaranje** (tačka 20); **uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji i obrazovanju** (tačka 21); **oduzimanje imovine** (tačka 22); i **pljačkanje** (tačka 23).

OPŠTINA MOSTAR

88. Opština Mostar nalazi se na jugozapadu Bosne i Hercegovine, a prema popisu stanovništva iz 1991. godine, brojala je 126.628 stanovnika. Prema popisu iz 1991., približno 34,6% stanovnika opštine (43.856 osoba) izjasnili su se kao Muslimani, približno 33,9% (43.037 osoba) izjasnili su se kao Hrvati, 18,8% (23.846 osoba) izjasnili su se kao Srbi, a 12,3% (15.889 osoba) kao Jugosloveni ili "ostali". Grad Mostar je istorijski glavni i najveći grad u tom dijelu Bosne i Hercegovine, poznatom pod nazivom Hercegovina. Godine 1991., u gradu Mostaru živjelo je približno 34,2% Muslimana, 28,7% Hrvata, 18,6% Srba i 18,5% Jugoslovena ili "ostalnih".

89. U proglasu o osnivanju Herceg-Bosne od 18. novembra 1991., opština Mostar je navedena kao njen dio. Unatoč činjenici da je u gradu Mostaru živjelo samo oko 29% Hrvata, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a proglasile su Mostar glavnim gradom Herceg-Bosne.

90. Kao što je opisano u ranijem tekstu, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su 1992. godine započeli kampanju s ciljem da uspostave kontrolu nad opštinom Mostar (uključujući i grad Mostar) i da je "kroatiziraju", pri čemu su rasli progon i diskriminacija usmjereni protiv bosanskomuslimanskog stanovništva opštine. Do sredine 1992. godine, a nastavljajući se i u 1993. godini, bosanski Muslimani su, uz vrlo malo izuzetaka, smijenjeni s položaja u opštinskim i mjesnim organima vlasti; humanitarna pomoć je dijeljena na štetu Muslimana; i Muslimani su općenito sve više maltretirani.

91. U oktobru 1992. godine, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a naredili su vojnoj policiji HVO-a da pojača kontrolu nad gradom Mostarom. Snage Herceg-Bosne/HVO-a zauzele su objekte opštinskih vlasti i javne objekte, razoružale muslimanske vojnike, preuzele izbjegličke centre i izvršile upad u lokalna sjedišta vodeće muslimanske političke stranke, Stranke demokratske akcije (dalje u tekstu: SDA). Organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a obustavili su emitovanje muslimanske radio stanice i uveli policijski sat.

92. Kao što je opisano ranije u tekstu, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su 15. januara 1993. zahtijevali da se snage ABiH-a, uključujući one u opštini Mostar, potčine HVO-u ili povuku s tog područja. Sredinom januara 1993., organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a podigli su borbenu gotovost snaga HVO-a u Mostaru na najviši nivo i uveli policijski sat. Naređeno je da se konfiskuju svi muslimanski transporti oružja i vojne opreme.

93. Kao što je opisano ranije u tekstu, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su postavili sličan zahtjev početkom aprila 1993., određivši rok do 15. aprila 1993. Istog dana, 15. aprila 1993., opštinska vlada HVO-a Mostar usvojila je "Odluku o zakonskim pravima izbjeglih, prognanih i raseljenih osoba u općini Mostar", kojom su preinačeni kriteriji za utvrđivanje statusa "izbjeglica" i to u vrijeme kada su ljudi mogli da dobiju humanitarnu pomoć jedino ako su imali status izbjeglice. U Mostaru je tada bilo oko 19.000 izbjeglica, od kojih su njih skoro 18.000 bili Muslimani, a rezultat te odluke bio je da približno 10.000 ljudi više nije ispunjavalo uslove za primanje humanitarne pomoći.

94. Ujutro 9. maja 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a napale su bosanske Muslimane u Mostaru. U sklopu te operacije snage Herceg-Bosne/HVO-a izvršile su napad na kompleks zgrada "Vranica", stambeni blok u zapadnom Mostaru u kojem je stanovao veliki broj civila. Dio podruma jedne od zgrada u tom bloku služio je kao lokalni štab ABiH-a i u njemu se nalazio mali broj vojnika ABiH-a. Dana 10. maja 1993., stanovnici zgrade "Vranica", kako civili tako i vojnici, predali su se HVO-u. Većinu vojnosposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, zatočili su i odveli u Duhanski institut, neke su odveli u zgradu Mašinskog fakulteta, a neke u policijsku stanicu (ili zgradu MUP-a). Ostale stanovnike, bosanske Muslimane, odveli su na fudbalski stadion "Veleža", a odatle na Heliodrom. Stanovnike, bosanske Hrvate, su pustili. Muškarce Muslimane koje su odveli u Duhanski institut, gdje su ih predstavili okupljenim višim funkcionerima i časnicima Herceg-Bosne/HVO-a, tukli su, zlostavljali i maltretirali pripadnici snaga Herceg-Bosne/HVO-a.

95. Dvanaestorica vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su se 10. maja 1993. predali u zgradi "Vranica", odvedena su u stožer vojne policije HVO-a u zgradi Mašinskog fakulteta, gdje su ih ispitivali, surovo tukli i ponižavali. (Prilog) Jednom su zatočeniku odsjekli uho dok su ga tukli, a poslije toga su ga ubili hicem iz vatrenog oružja. Nakon premlaćivanja, dvojica vojnika HVO-a ušla su u prostoriju u kojoj su držali te ljude i otvorila rafalnu vatru na zatočenike iz neposredne blizine. Nijedan od te dvanaestorice muškaraca Muslimana više nije viđen.

96. Takođe počev od 9. maja 1993., približno u isto vrijeme kad je HVO napao kompleks zgrada "Vranica", s nastavkom 10. maja 1993., pripadnici HVO-a su prikupili i zatočili stotine muškaraca, žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana, koji su živjeli u dijelu Mostara zapadno od rijeke Neretve. Neke bosanske Muslimane su protjerali u istočni Mostar, a mnoge druge su odveli na fudbalski stadion "Veleža", pa ih odatle prevezli ili natjerali da pješače do Heliodroma (opisano dalje u tekstu), koji se nalazi odmah južno od Mostara. Snage Herceg-Bosne/HVO-a držale su u zatočenju

na Heliodromu približno 1.800 bosanskomuslimanskih civila i to u različitom trajanju, do približno deset dana. Neki zatočeni Muslimani premješteni su u zatvor u Ljubuškom, dok su druge i dalje držali na Heliodromu, usprkos sporazumu o prekidu vatre, postignutom uz posredstvo međunarodne zajednice.

97. Dana 9. maja 1993. ili oko tog datuma, snage Herceg-Bosne/HVO-a digle su u zrak Baba Beširovu džamiju u naselju Balinovac (poznatu i kao džamija u Balinovcu) u zapadnom Mostaru. Dana 11. maja 1993. ili oko tog datuma, snage Herceg-Bosne/HVO-a dinamičnom su uništile Hadži-Alibeg Lafinu džamiju (koja se ponekad naziva i džamija Hadži-Alibeg Lafa) u Pijesku, opet u zapadnom Mostaru.

98. Akcije koje je HVO preduzeo 9-10. maja 1993. i nakon toga rezultirale su podjelom grada Mostara duž linije sukoba između HVO-a i ABiH-a koja se protezala prema sjeveru i jugu niz Bulevar i Šantićevu ulicu, tik zapadno od rijeke Neretve. Većina bosanskih Muslimana bila je okružena na malom području koje se nalazilo na istočnoj obali te rijeke, uz uski pojas zgrada na zapadnoj obali (dalje u tekstu: istočni Mostar). Bosanski Hrvati i HVO zauzeli su veći dio zapadne obale (dalje u tekstu: zapadni Mostar) i područja sjeverno i južno od muslimanske enklave, dok su se snage bosanskih Srba nalazile istočno.

99. Od 9. maja 1993., pa do aprila 1994., a i poslije toga, snage Herceg-Bosne/HVO-a vršile su sistematsko protjerivanje i prisilno premještanje više hiljada bosanskomuslimanskih civila iz zapadnog Mostara. Tokom i u sklopu tog protjerivanja, koje je često vršeno pod prijetnjom oružjem, bosanske Muslimane su redovno tukli, seksualno zlostavljali, otvarali vatru na njih, pljačkali ih, konfiskovali im imovinu i na drugi način ih maltretirali. Neke deložirane bosanske Muslimane su odveli u koncentracione logore HVO-a i tu ih zatočili, dok su mnoge druge natjerali da pređu preko linije sukoba i odu u istočni Mostar.

100. Tokom cijelog tog perioda, od maja 1993. pa nadalje, organi vlasti i snage Herceg-Bosne/HVO-a dopuštali su nekim bosanskim Muslimanima u zapadnom Mostaru da odu u dijelove Bosne i Hercegovine pod kontrolom ABiH-a i u druge zemlje, samo da napuste Herceg-Bosnu. Stotinama bosanskih Muslimana je dopušteno da odu iz Mostara samo pod uslovom da potpišu izjavu, na zahtjev organa vlasti Herceg-Bosne/HVO-a, kojom svu svoju imovinu "dobrovoljno" ustupaju HVO-u. Organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su kuće i stanove iz kojih su bosanski Muslimani deložirani dodjeljivali vojnicima HVO-a i civilima, bosanskim Hrvatima.

101. Premda su mnogi bosanski Muslimani koji su uhapšeni i pritvoreni 9. i 10. maja 1993. bili pušteni na slobodu nakon kratkog pritvora, organi vlasti i snage Herceg-Bosne/HVO-a nastavili su s protjerivanjem bosanskih Muslimana iz njihovih kuća i stanova u zapadnom Mostaru u drugoj polovini maja 1993.

102. Približno sredinom juna 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su i prisilno deložirale veliki broj bosanskih Muslimana iz njihovih domova u zapadnom Mostaru.

103. Dana 30. juna 1993., ABiH je napala i zauzela kasarnu HVO-a "Tihomir Mišić" (poznatu i pod nazivom "Sjeverni logor") u sjevernom dijelu grada Mostara. Nakon tog napada HVO je uhapsio nekoliko hiljada vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, i zatočio ih na Heliodromu ili u zatvoru u Dretelju. Uporedo s tim masovnim hapšenjem muškaraca Muslimana ili poslije njega, iz zapadnog Mostara protjerano je približno 400 porodica bosanskih Muslimana (žene, djeca i starci).

104. Tokom perioda od 9. maja 1993. pa nadalje, snage Herceg-Bosne/HVO-a koristile su zgradu Mašinskog fakulteta u Mostaru za zatočavanje, ispitivanje i zlostavljanje uhapšenih ili zarobljenih muškaraca, bosanskih Muslimana. U prvoj sedmici jula 1993. godine, kod Drežnice su uhapšena petorica muškaraca, bosanskih Muslimana, i odvedena u zgradu Mašinskog fakulteta. Pripadnici HVO-a su tu petoricu surovo tukli i dvojica od njih su podlegla batinama. (Prilog)

105. Sredinom jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a sprovele su još jedan krug prisilnih deložacija, protjeravši u istočni Mostar žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, iz njihovih domova u zapadnom Mostaru. Približno u isto vrijeme, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a predložili su da oslobode muškarce Muslimane koji su bili zatočeni na Heliodromu, kao i njihove porodice na području Mostara, pod uslovom da oni pristanu na to da napuste Bosnu i Hercegovinu i odu u neku drugu zemlju. Približno 800 bosanskih Muslimana pristalo je na taj prijedlog i oni su deportovani u Republiku Hrvatsku, kao tranzitnu destinaciju za odlazak u druge zemlje.

106. Dana 14. jula 1993. ili oko tog datuma, jedan dječak, Musliman, i njegov djed uhapšeni su u svom domu u Buni (neposredno pored grada Mostara) i odvedeni u stanicu vojne policije HVO-a, gdje su ih pripadnici vojne policije HVO-a ispitivali i mučili. Kasnije istog dana, ukrcali su ih u kombi kojim je trebalo da ih prevezu u zatvor u Dretelju. Na putu za zatvor u

Dretelju, pripadnici vojne policije HVO-a su zaustavili kombi i naredili tom dječaku i njegovom djedu da stanu na rub ceste, iznad rijeke Neretve. Pripadnici vojne policije HVO-a potom su ih zasuli rafalima, nanijevši dječaku (koji je pao na obalu rijeke i preživio) teške povrede i usmrtivši njegovog djeda. (Prilog)

107. Tokom istog perioda u kojem su neprestano vršene deložacije iz zapadnog Mostara, dakle od maja 1993. pa nadalje, snage Herceg-Bosne/HVO-a redovno su pljačkale, krale i otimale imovinu Muslimana, kako tokom samih neprestanih deložacija, tako i nezvezano za deložacije, ulazeći u još uvijek nastanjene ili napuštene domove i stanove Muslimana.

108. Dana 24. avgusta 1993. ili oko tog datuma, snage Herceg-Bosne/HVO-a napale su razne lokacije oko grada Mostara, uključujući selo Raštane, mostarsku hidroelektranu i kasarnu "Tihomir Mišić". Snage Herceg-Bosne/HVO-a ušle su u Raštane i opkolile kuće u kojima su, po njihovom mišljenju, bili smješteni vojnici ABiH-a. Kada su vojnici HVO-a opkolili kuću jednog lokalnog Muslimana, on je bio jedini vojnik koji se u tom trenutku nalazio u kući, a s njim je bilo još petnaest njegovih rođaka i komšija, Muslimana, koji su svi bili civili. Snage Herceg-Bosne/HVO-a naredile su svima njima da izađu iz kuće i odmah otvorile vatru i ubile nenaoružanog vojnika ABiH-a i još trojicu nenaoružanih vojno sposobnih muškaraca Muslimana čim su ovi izašli iz kuće. (Prilog) Pripadnici snaga HVO-a postrojili su žene i djecu, Muslimane, ispred jednog zida i pokrali im novac i nakit i na drugi ih način maltretirali. Preživjelim Muslimanima su potom naredili da pređu preko rijeke Neretve na teritoriju pod kontrolom ABiH-a.

109. Krajem septembra 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a sprovele su još jedan krug deložacija bosanskih Muslimana iz zapadnog Mostara, u naselju Centar II. Približno 600 bosanskomuslimanskih civila protjerano je iz svojih domova, a barem jedna bosanska Muslimanka je silovana. (Prilog)

110. Od približno juna 1993. do aprila 1994., istočni Mostar i određena područja koja se naslanjaju na njega, pored ostalih i Blagaj, bili su pod opsadom. Usljed toga što su bosanske Muslimane protjerivali u tu enklavu ili su oni u nju bježali s drugih područja, broj muslimanskih stanovnika na tom području povećao se sa prije rata procijenjenih približno 18.400 na, prema procjenama, čak 51.600 osoba. U samom istočnom Mostaru, broj stanovnika Muslimana povećan je sa približno 10.400 na približno 27.700 osoba.

111. Tokom tog perioda, od juna 1993. do aprila 1994., vođene su neprekidne borbe između snaga Herceg-Bosne/HVO-a i ABiH-a u gradu

Mostaru i njegovoj okolini. Premda su snage Herceg-Bosne/HVO-a bile općenito bolje opremljene težim naoružanjem, uključujući tenkove i artiljeriju, manje muslimanske snage, opremljene prevashodno lakim pješadijskim naoružanjem, oduprle su se napadima HVO-a i zadržale mali pojas terena na zapadnoj obali rijeke Neretve.

112. Bosanski Muslimani u istočnom Mostaru živjeli su ili su pokušavali da žive u sve opasnijim, jadnijim i užasnijim uslovima. Snage Herceg-Bosne/HVO-a su istovremeno redovno tjerale bosanske Muslimane u malo, gusto naseljeno područje istočnog Mostara i neprestano granatirale istočni Mostar iz artiljerijskih oruđa i otvarale vatru na civile iz snajpera i drugog oružja za neposredno gađanje (uključujući mitraljeze i protivavionska oruđa). Organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su u isto vrijeme blokirali humanitarnu pomoć za istočni Mostar i uskratili je bosanskim Muslimanima, te presjekli linije snabdijevanja vodom i električnom energijom tog dijela grada, ili ih nisu popravili. Zbog neprestanog granatiranja i snajperskog djelovanja civilno muslimansko stanovništvo bilo je prisiljeno da živi u podzemlju. Izlasci po hranu, vodu i druge potrepštine često su predstavljali užasavajuće, opasno iskustvo.

113. U ranoj fazi opsade istočnog Mostara, od približno kraja juna 1993. do kraja avgusta 1993., međunarodnim organizacijama i humanitarnim agencijama bio je potpuno ili u znatnoj mjeri blokiran pristup istočnom Mostaru, što je povećalo tegobe tamošnjih bosanskih Muslimana, koji su bili odsječeni od pomoći izvana.

114. U granatiranju istočnog Mostara od strane HVO-a ubijene su ili ranjene stotine civila, bosanskih Muslimana, oba pola i svih starosnih dobi. Od vatre iz vatrenog oružja pripadnika snaga Herceg-Bosne/HVO-a poginulo je ili je ranjeno najmanje 135 civila u istočnom Mostaru, uključujući žene, djecu i starce. (Prilog) (Konkretni slučajevi snajperskog djelovanja usmjerenog protiv muslimanskih civila, kao reprezentativni navodi, izloženi su u Prilogu). Snajperisti snaga Herceg-Bosne/HVO-a ubijali su i ranjavali vatrogasce koji su bili na intervencijama, žene koje su prale veš, članove porodica koji su išli po vodu i malu djecu koja su se usudila izaći napolje.

115. I članovi međunarodnih organizacija su se redovno nalazili na meti snajperskog djelovanja pripadnika snaga Herceg-Bosne/HVO-a, a povremeno bi se našli i na meti artiljerijske i minobacačke vatre HVO-a, tako da je nekoliko pripadnika mirovnih snaga UN-a i drugih osoba poginulo ili ranjeno.

116. U sklopu i tokom opsade istočnog Mostara, snage Herceg-Bosne/HVO-a namjerno su uništile ili teško oštetile sljedeće džamije ili vjerske objekte u istočnom Mostaru: Sultan Javuz Selimovu džamiju (poznatu i kao mesdžid Sultana Selima Javuz), Hadži-Mehmed-beg Karadžozovu džamiju, Koski-Mehmed-pašinu džamiju, Nesuh-age Vučjakovića džamiju, Čejvan Čehajinu džamiju, Hadži-Ahmed-age Lakišića džamiju, Roznamedžije Ibrahim-efendije džamiju, Ćosa Jahja-hodžinu džamiju, Hadži-Kurtinu džamiju ili Tabačicu, te Hadži-Memijinu Cerničku džamiju. Dana 9. novembra 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a uništile su Stari most, građevinu od međunarodnog značaja, koja je premošćavala rijeku Neretvu, povezujući istočni i zapadni Mostar.

117. Opsada istočnog Mostara okončana je oko 12. aprila 1994., nakon što su organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a i muslimanska strana potpisale mirovni sporazum u Splitu, u Republici Hrvatskoj.

118. Gorenavedenim radnjama, ponašanjem, postupanjem i propustima, te kao što je dalje opisano u paragrafima 15-17, 39 i 218-230, **JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ** snose odgovornost za sljedeća krivična djela: **progone**, kao što se tereti u tački 1; **ubistvo** (tačka 2); **hotimično lišavanje života** (tačka 3); **silovanje** (tačka 4); **nečovječno postupanje (seksualno zlostavljanje)** (tačka 5); **deportaciju** (tačka 6); **protivpravnu deportaciju civila** (tačka 7); **nehumana djela (prisilno premještanje)** (tačka 8); **protivpravno premještanje civila** (tačka 9); **zatvaranje** (tačka 10); **protivpravno zatočavanje civila** (tačka 11); **nehumana djela** (tačka 15); **nečovječno postupanje** (tačka 16); **okrutno postupanje** (tačka 17); **uništavanje imovine velikih razmjera** (tačka 19); **bezobzirno razaranje** (tačka 20); **uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji i obrazovanju** (tačka 21); **oduzimanje imovine** (tačka 22); **pljačkanje** (tačka 23); **protivpravni napad na civile** (tačka 24); **protivpravno sprovođenje terora** (tačka 25); i **okrutno postupanje (opsada Mostara)** (tačka 26).

LOGOR HELIODROM

119. Logor Heliodrom (takođe poznat i kao “Središnji vojni zatvor” ili “Središnji vojno-istražni zatvor”) (dalje u tekstu: Heliodrom) nalazio se u Rodoču, južno nadomak grada Mostara, u opštini Mostar. Heliodrom je bio kompleks zgrada, čiji su neki dijelovi služili kao zatvor ili zatočenički centar HVO-a, a drugi kao kasarna za HVO i drugu vojsku. Taj zatvor/zatočenički centar HVO-a osnovan je u septembru 1992. godine po naređenjima BRUNE

STOJICA i VELENTINA ĆORIĆA i u njemu su bosanski Muslimani držani u zatočeništvu do 21. aprila 1994.

120. Kao što je gore navedeno, dana 9. i 10. maja 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a sistematski su pokupile i zatvorile na stotine bosanskih Muslimana, među kojima je bilo muškaraca, žena, djece i staraca iz zapadnog Mostara. Na stotine uhapšenih bosanskih Muslimana prevezeno je ili primorano da pješaci do Heliodroma, gdje je većina bila zatočena najviše deset dana.

121. Kao što je gore navedeno, 30. juna 1993. godine ABiH je napala i zauzela kasarnu HVO-a "Tihomir Mišić" ili Sjeverni logor. Nakon tog napada snage Herceg-Bosne/HVO-a su u Hercegovini uhapsile nekoliko hiljada vojno sposobnih muškaraca Muslimana i mnoge od njih su duže vrijeme držale zatočene na Heliodromu.

122. Uslijed tih hapšenja, broj zatočenika na Heliodromu je od nekoliko osoba prije maja 1993. godine porastao na približno 1.800 zatočenika oko 9. i 10. maja 1993. godine, da bi se zatim, do kraja juna 1993. godine, smanjio na oko 500 osoba. U periodu od jula do decembra 1993. godine broj zatočenika je u prosjeku iznosio nekoliko hiljada ljudi, a procjenjuje se da je istovremeno bilo zatočeno najviše oko 6.000 osoba. Dok su preostale Muslimanke iz Bosne puštene s Heliodroma 17. decembra 1993. godine, znatan dio muslimanskih muškaraca ostao je tu do aprila 1994.

123. Muškarci bosanski Muslimani bili su pritvoreni, te dalje držani u zatočeništvu u koncentracionom logoru Heliodrom, a da vlada ili snage Herceg-Bosne/HVO-a nisu u dobroj vjeri ili na odgovarajući način preduzele mjere da se napravi razlika između zarobljenih vojnika i pritvorenih civila, niti su se postarale za to da se civili oslobode.

124. Uslovi u koncentracionom logoru Heliodrom bili su nehumani, prostorije su bile krajnje pretrpane, zdravstveni i higijenski uslovi neodgovarajući, nije bilo dovoljno hrane i vode, ventilacija je bila neodgovarajuća, a ljeti se od vrućine nije moglo disati. Zatočenici su često spavali na betonskim podovima, bez posteljine ili prekrivača. Nekada bi stražari HVO-a uskratili zatočenicima svaku hranu ili vodu, kao osvetu za neki vojni ishod koji je bio nepovoljan po HVO.

125. Snage Herceg-Bosne/HVO-a redovito su maltretirale i zlostavljale ili dopuštale maltretiranje i zlostavljanje zatočenih bosanskih Muslimana, kako na samom Heliodromu tako i na raznim mjestima na koja su zatočenici

odvođeni radi obavljanja prinudnog rada ili s nekim drugim ciljem. Okrutno postupanje i nanošenje velike patnje bili su redovite pojave, s obzirom na to da su vojnici i stražari HVO-a rutinski tukli zatočenike, često dok ovi ne bi izgubili svijest ili zadobili teške povrede. Zatočeni Muslimani živjeli su u stalnom strahu od fizičkog i psihičkog zlostavljanja. Vojnici HVO-a koji su tuda prolazili često bi nasumično pucali na zatočene Muslimane, držane na pretrpanom prostoru. Stražari su puštali stražarske pse na neke zatočenike s konkretnim ciljem da ih ozlijede ili zastraše. Muslimanski zatočenici su često ponižavani na razne načine, naprimjer primoravanjem da pjevaju hrvatske nacionalističke pjesme.

126. Približno od sredine maja pa do 17. decembra 1993. godine, najmanje trideset bosanskih Muslimanki (od kojih su neke bile starije od 70 godina, a druge su bile s malom djecom) bile su zatočene u koncentracionom logoru Heliodrom, u glavnoj zgradi zatočeničkog centra. Neke su držane na tavanu, a neke u podrumskim samicama. Uslovi su bili nehumani, nije bilo dovoljno sanitarija ni medicinske njege, kao ni hrane, vode i ventilacije. Često su spavale na betonskim podovima bez posteljine ili prekrivača.

127. Kao što je navedeno, akcije koje je HVO sproveo 9. i 10. maja 1993. godine, ili oko tog datuma, imale su za posljedicu podjelu Mostara duž linije sukoba HVO-ABiH, koja je išla Bulevarom i Šantićevom ulicom. U periodu od maja 1993. do aprila 1994. godine, muškarce bosanske Muslimane zatočene na Heliodromu praktično su svakodnevno odvodili na prinudni rad na liniju sukoba u Mostaru, te na druga mjesta u okolini Mostara. U taj rad redovno su spadali izgradnja vojnih utvrđenja, kopanje rovova, punjenje naoružanja, nošenje municije i eksploziva, prikupljanje ranjenih vojnika HVO-a, sve to u opasnim uslovima borbe, pri čemu je mnogo muslimanskih zatočenika poginulo ili ranjeno.

128. Približno od avgusta 1993. do marta 1994. godine, muškarce bosanske Muslimane zatočene u koncentracionom logoru Heliodrom prebacivali su, često ih rotirajući svakih sedam dana, u logor Vojno (opisan niže u tekstu), gdje su ih koristili za prinudni rad u opasnim uslovima. Mnogi muslimanski zatočenici su u toku tog prinudnog rada ubijeni ili povrijeđeni.

129. U više prilika, snage Herceg-Bosne/HVO-a koristile su zatočene Muslimane kao ljudski štit, postavljajući ih između snaga HVO-a i snaga ABiH, ili ih tjerajući da hodaju ispred snaga HVO-a u napredovanju. U nekim slučajevima, zatočenim Muslimanima su davali drvene puške ili su se na drugi način trudili da postignu to da Muslimani izgledaju kao vojnici HVO-a, pa su

ih prisiljavali da se kreću prema pozicijama ABiH kako bi na sebe privukli vatru i tako pomogli HVO-u da odredi pozicije ABiH.

130. Uslijed toga što su se bosanski Muslimani zatočeni na Heliodromu koristili za prinudni rad ili kao ljudski štit, najmanje pedeset četiri zatočena Muslimana su ubijena i njih najmanje 178 je ranjeno. (Prilog)

131. Neki od zatočenih bosanskih Muslimana bili su oslobođeni ili im je dozvoljeno da odu s Heliodroma pod uslovom da prethodno svu imovinu predaju HVO-u i presele se u drugu državu. Dana 17. jula 1993. godine, ili oko tog datuma, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a ponudili su da puste na slobodu muslimanske muškarce zatočene na Heliodromu pod uslovom da se slože da budu prebačeni u Republiku Hrvatsku, odakle bi im HVO navodno pomogao otići u druge zemlje. Oko 800 bosanskih Muslimana prihvatilo je taj prijedlog, te su, uz direktno učešće snaga Herceg-Bosne/HVO-a i policije Republike Hrvatske, prebačeni na ostrvo Obonjan i u Gašince u Republici Hrvatskoj.

132. Sa sličnom praksom nastavilo se u periodu od jula do novembra 1993. godine, kada su organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a davali saglasnost za oslobađanje zatočenih Muslimana pod uobičajenim uslovom da oni napuste Herceg-Bosnu. Od 15. do 17. decembra 1993. godine, najmanje 1.477 zatočenih Muslimana oslobođeno je s Heliodroma. Mnogi su deportovani u Republiku Hrvatsku ili druge države, dok su neki poslani u istočni Mostar ili im je dozvoljeno da se tamo vrate. U nekim slučajevima muslimanskim zatočenicima je takođe rečeno da će biti oslobođeni ako potpišu da se zaklinju na lojalnost HVO-u.

133. U više navrata organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a spriječili su međunarodne posmatrače i humanitarne organizacije da dođu do potpunih i istinitih informacija o postojanju muslimanskih zatočenika na Heliodromu i o njihovim uslovima života, a više puta su međunarodnim posmatračima onemogućili kontakt sa tim zatočenicima. Dana 18. maja 1993. godine, predstavnicima međunarodnih humanitarnih organizacija koji su obišli Heliodrom nije bilo dozvoljeno da vide sve prostorije u kojima su držani zatvorenici i date su im netačne informacije o zatočavanju i oslobađanju bosanskih Muslimana, uključujući i bosanskomuslimanske žene. U avgustu 1993. godine, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a bili su obaviješteni od strane jedne međunarodne humanitarne organizacije o kršenjima Ženevskih konvencija vezanim za zatvaranje Muslimana na Heliodromu, uključujući i činjenicu da se oni koriste za prinudni rad.

134. U januaru 1994. godine, predstavnicima jedne međunarodne humanitarne organizacije onemogućen je kontakt sa zatočenicima koji su se i dalje koristili za prinudni rad.

135. Na osnovu gorenavedenih djela, ponašanja, postupaka i propusta, te kako je bliže opisano u paragrafima 15-17, 39 i 218-230, **JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ** odgovorni su za sljedeća krivična djela: **progon**, tereti se u tački 1; **ubistvo** (tačka 2); **hotimično lišavanje života** (tačka 3); **deportacija** (tačka 6); **protivpravna deportacija civila** (tačka 7); **nehumana djela (prisilno premještanje)** (tačka 8); **protivpravno premještanje civila** (tačka 9); **zatvaranje** (tačka 10); **protivpravno zatočenje civila** (tačka 11); **nehumana djela (uslovi u zatočeništvu)** (tačka 12); **nečovječno postupanje (uslovi u zatočeništvu)** (tačka 14); **nehumana djela** (tačka 15); **nečovječno postupanje** (tačka 16); **okrutno postupanje** (tačka 17); i **protivpravni rad** (tačka 18).

LOGOR VOJNO

136. Približno od juna 1993. do marta 1994. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a koristile su nekoliko zgrada na području Vojnog, u opštini Mostar, oko dvanaest kilometara sjeverno od grada Mostara, kao pritvor za bosanskomuslimanske muškarce, žene i djecu, koji su bili uhapšeni ili na drugi način pritvoreni (dalje u tekstu: logor Vojno). Logor se nalazio nedaleko od jedne aktivne linije sukoba HVO-ABiH.

137. Uslovi u logoru Vojno bili su surovi i nezdravi, uslijed pretrpanosti prostorija, nedovoljnih količina hrane i vode, slabe ventilacije, nedostatka kreveta, te neodgovarajućih sanitarija.

138. Pripadnici HVO su svakodnevno zlostavljali, fizički i psihički, muškarce bosanske Muslimane zatočene u logoru Vojno. Pripadnici snaga Herceg-Bosne/HVO-a lišili su života najmanje trinaest muškaraca Muslimana za vrijeme dok su bili zatočeni u logoru Vojno, a mnogim drugima nanijeli su povrede. (Prilog) Snage HVO-a rutinski su tukle muškarce bosanske Muslimane pesnicama, nogama, gumenim pendrecima i raznim drvenim predmetima. Muškarci Muslimani podvrgavani su elektro-šokovima, često su prisiljavani da tuku jedni druge i bili su zlostavljani i ponižavani na druge načine. Zatočeni Muslimani bili su primoravani da prisustvuju pogubljenjima drugih zatočenika po prijekom postupku. Zatočeni su često posebno okrutno zlostavljani iz osвете za neki vojni uspjeh ABiH.

139. Približno od avgusta 1993. do marta 1994. godine, muškarci bosanski Muslimani zatočeni u logoru Vojno, zajedno sa muškarcima bosanskim Muslimanima zatočenim na Heliodromu (koje su često slali u logor Vojno na po sedam dana), koristili su se za prinudni rad na području Vojnog. Prinudni rad je obuhvatao izgradnju vojnih utvrđenja, kopanje rovova, nošenje municije vojnicima HVO-a, skupljanje poginulih i ozlijeđenih vojnika HVO-a, često duž linije sukoba i usred borbenih dejstava. Muškarci bosanski Muslimani podvrgnuti takvom radu redovito su bili izloženi vatri iz minobacača, snajpera i drugog lakog naoružanja i najmanje njih trideset devet je ubijeno ili ranjeno. (Prilog)

140. Približno od juna do decembra 1993. godine, HVO je u zatočeništvu u logoru Vojno držao oko pedeset žena (uključujući i njihovu malu djecu) i djevojaka, bosanskomuslimanskih civila. Muslimanke i druge osobe držane su u zatočeništvu, a da HVO nije u dobroj vjeri ili na odgovarajući način preduzeo mjere da se utvrdi njihov status ili napravi razlika između pritvorenih vojnika i civila. HVO se takođe nije postarao za to da se civili oslobode ili premjeste na sigurno.

141. Vojnici HVO-a opetovano su silovali i seksualno zlostavljali žene i djevojke Muslimanke u logoru Vojno. (Prilog) Prije tih epizoda seksualnog zlostavljanja ili tokom njih žene bi često premlatili ili im prijetili da će im, ako se ne povinuju, ubiti dijete (ili djecu).

142. Djeca muslimanske nacionalnosti iz Bosne zatočena u logoru Vojno - koja spadaju u mlađe žrtve progona i čišćenja od strane Herceg-Bosne/HVO-a - redovno su bila izložena okrutnom postupanju, izgladnjivanju i odvajanju od majki, čime su im nanošene tjelesne patnje i traume.

143. Na osnovu gorenavedenih djela, ponašanja, postupaka i propusta, te kako je bliže opisano u paragrafima 15-17, 39 i 218-230, **JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ** odgovorni su za sljedeća krivična djela: **progon**, tereti se u tački 1; **ubistvo** (tačka 2); **hotimično lišavanje života** (tačka 3); **silovanje** (tačka 4); **nečovječno postupanje (seksualno zlostavljanje)** (tačka 5); **zatvaranje** (tačka 10); **protivpravno zatočenje civila** (tačka 11); **nehumana djela (uslovi u zatočeništvu)** (tačka 12); **nečovječno postupanje (uslovi u zatočeništvu)** (tačka 13); **okrutno postupanje (uslovi u zatočeništvu)** (tačka 14); **nehumana djela** (tačka 15); **nečovječno postupanje** (tačka 16); **okrutno postupanje** (tačka 17); i **protivpravni rad** (tačka 18).

OPŠTINA LJUBUŠKI I ZATOČENIČKI CENTRI

144. Opština Ljubuški nalazi se u jugozapadnoj Bosni i Hercegovini, na granici s Republikom Hrvatskom. Godine 1991., od ukupnog broja stanovnika opštine Ljubuški, koji je iznosio 28.340, njih oko 92% izjasnili su se kao Hrvati, a samo 5,6% (ili 1.592 stanovnika) izjasnili su se kao Muslimani.

145. Kada je 18. novembra 1991. proglašena Herceg-Bosna, opština Ljubuški postala je njen dio. Godine 1992., organi vlasti i snage Herceg-Bosne/HVO-a počeli su proganjati bosanske Muslimane u gradu Ljubuškom, te u selima Gradska i Vitina, što se nastavilo i u 1993. godini.

146. Počevši od aprila 1993. godine pa sve do marta 1994., organi vlasti i snage Herceg-Bosne/HVO-a upravljali su Vojno-istražnim zatvorom u Ljubuškom (dalje u tekstu: zatvor u Ljubuškom), te još jednim zatočeničkim centrom koji se nalazio u limenom hangaru u zaseoku Vitina ili Otok ili u njihovoj blizini (dalje u tekstu: hangar u Vitini; takođe poznat kao: logor u Otoku). HVO je te logore, djelimično ili u cijelosti, vodio kao mjesta za pritvor i zatvaranje bosanskih Muslimana, među kojima su bile vođe bosanskih Muslimana, žene civili i intelektualci muslimanske nacionalnosti, kao i Muslimani uhapšeni ili pokupljeni u Republici Hrvatskoj i poslani u zatvor u Ljubuškom.

147. Uslovi u koncentracionom logoru u zatvoru u Ljubuškom, kao i u hangaru u Vitini, bili su surovi i nezdravi uslijed pretrpanosti, loše ventilacije, odsustva bilo kakvih ležaja, nedostatka posteljine, hrane i vode, te neodgovarajućih sanitarija.

148. Približno od aprila 1993. do marta 1994. godine, pripadnici HVO-a su bosanske Muslimane zatočene u zatvoru u Ljubuškom i u hangaru u Vitini redovno koristili za prinudni rad. U taj rad spadali su i opasni vojni zadaci, poput izgradnje bunkera i kopanja rovova dok su trajale borbene aktivnosti, uslijed čega je izvjestan broj zatočenih Muslimana izgubio život ili bio povrijeđen.

149. Posebno u periodu od maja do jula 1993. godine, pripadnici HVO-a redovno su tukli, mučili i maltretirali bosanske Muslimane zatočene u zatvoru u Ljubuškom i hangaru u Vitini, i to kako u samim zatočeničkim centrima, tako i za vrijeme prinudnog rada.

150. Od 16. avgusta 1993. do 28. avgusta 1993., organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a deportovali su iz Bosne i Hercegovine bosanske Muslimane, stanovnike Gradske, Vitine i Ljubuškog. Ta masovna deportacija ostvarena je tako što su bosanski Muslimani puštani iz koncentracionih logora i zatočeničkih centara HVO-a, ali samo pod uslovom da pokažu garantno pismo iz druge države spremne da prihvati njih i njihove porodice. Bosanske Muslimane iz opštine Ljubuški su hapsili, pljačkali im imovinu, te ih onda, preko Republike Hrvatske, sa porodicama deportovali u treće države.

151. Od novembra 1993. do marta 1994., mnogi bosanski Muslimani zatočeni u koncentracionom logoru u zatvoru u Ljubuškom i u hangaru u Vitini premješteni su u zatvor Gabelu ili na Heliodrom, poslani su u istočni Mostar ili na teritoriju pod kontrolom ABiH, ili su deportovani u treće države.

152. U septembru 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a razorile su džamiju u selu Gradska u okviru trajne kampanje progona bosanskih Muslimana.

153. Na osnovu gorenavedenih djela, ponašanja, postupaka i propusta, te kako je bliže opisano u paragrafima 15-17, 39 i 218-230, **JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ČORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ** odgovorni su za sljedeća krivična djela: **progon**, tereti se u tački 1; **deportacija** (tačka 6); **protivpravna deportacija civila** (tačka 7); **nehumana djela (prisilno premještanje)** (tačka 8); **protivpravno premještanje civila** (tačka 9); **zatvaranje** (tačka 10); **protivpravno zatočenje civila** (tačka 11); **nehumana djela (uslovi u zatočeništvu)** (tačka 12); **nečovječno postupanje (uslovi u zatočeništvu)** (tačka 13); **okrutno postupanje (uslovi u zatočeništvu)** (tačka 14); **nehumana djela** (tačka 15); **nečovječno postupanje** (tačka 16); **okrutno postupanje** (tačka 17); **i uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju** (tačka 21).

OPŠTINA STOLAC

154. Opština Stolac nalazi se na jugozapadu Bosne i Hercegovine i 1991. godine brojala je oko 18.681 stanovnika. Prema popisu iz 1991. godine, 43,4% stanovništva (8.101 osoba) izjasnili su se kao Muslimani, a 33,1% (6.188 osoba) izjasnili su se kao Hrvati. Glavni grad u opštini je Stolac, koji je 1991. imao oko 5.530 stanovnika. Oko 62% stanovnika ovoga grada (3.426 osoba) izjasnili su se kao Muslimani, a njih oko 12% (653 osobe) izjasnili su se kao Hrvati.

155. Kada je 18. novembra 1991. proglašena Herceg-Bosna, opština Stolac postala je dio Herceg-Bosne, uprkos činjenici da su bosanski Hrvati u toj opštini predstavljali manjinu. Kao i u drugim opštinama koje se navode u ovoj optužnici, tokom 1992. i 1993. godine rasla je napetost između organa vlasti Herceg-Bosne/HVO-a i bosanskomuslimanskog stanovništva, a progoni Muslimana od strane HVO-a postajali su sve masovniji. Kad su snage bosanskih Srba i veliki dio srpskog stanovništva napustili grad Stolac sredinom 1992. godine, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a preuzeli su kontrolu nad gradom.

156. Uprkos nastojanjima HVO-a da pohrvati ustanove i stanovništvo opštine Stolac, bosanski Muslimani iz opštine odbili su da prihvate kontrolu Herceg-Bosne/HVO-a. U decembru 1992. godine, bosanskomuslimansko članstvo Kriznog štaba Stoca odbilo je da podrži pripajanje opštine Stolac Herceg-Bosni.

157. Početkom 1993. godine rasla je napetost između organa vlasti Herceg-Bosne i bosanskih Muslimana. Oko 20. aprila 1993. godine, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a uhapsili su istaknute bosanske Muslimane u opštini Stolac (uključujući i članove Kriznog štaba Stoca koji su bili muslimanske nacionalnosti) i držali su ih zatočene u zatočeničkim centrima HVO-a u Dretelju, Gabeli, Ljubuškom i na Heliodromu u različitom trajanju.

158. Dana 10. maja 1993. godine ili oko toga datuma, HVO je Koštanu bolnicu u Stocu pretvorio u zgradu vojne policije HVO-a, a bolesnike iz te bolnice, koji su patili od bolesti kostiju, premjestio je u kasarnu u Grabovini, u opštini Čapljina. HVO je potom zgradu Koštane bolnice koristio kada je na kraće vrijeme htio pritvoriti muškarce bosanske Muslimane.

159. Kako je navedeno gore u tekstu, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su u julu 1993. godine sproveli masovnu, koordiniranu kampanju protjerivanja, čišćenja i prisilnog premještanja bosanskih Muslimana iz raznih dijelova Hercegovine, uključujući i opštinu Stolac. Nakon što su najprije uhapsili i zatvorili većinu muškaraca bosanskih Muslimana, pripadnici HVO-a su žene, djecu i starce bosanske Muslimane sistematski raselili iz njihovih domova i konačno ih protjerali na područja pod kontrolom ABiH. Prilikom protjerivanja civila bosanskih Muslimana, snage Herceg-Bosne/HVO-a pljačkale su njihovu imovinu.

160. Dana 6. jula 1993. godine ili oko toga datuma, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a protjerali su, uz upotrebu sile, civile bosanske Muslimane iz sela Prenja ili okoline.

161. Od 12. do 15. jula 1993. godine ili približno u tom periodu, snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su civile bosanske Muslimane iz sela Aladinići, Pješivac Greda i Rotimlja na Dubravskoj visoravni. Prilikom protjerivanja civila bosanskih Muslimana iz Pješivca Grede 12. i 13. jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a ustrijelile su jednu osamnaestogodišnju bosansku Muslimanku i ubile je. (Prilog)

162. Od 13. do 15. jula 1993. godine, prilikom protjerivanja civila bosanskih Muslimana sa Dubravske visoravni, snage Herceg-Bosne/HVO-a razorile su kuće bosanskih Muslimana u Aladinićima i Rotimlji, uključujući muslimanske kuće i imovinu u dijelovima Rotimlje zvanim Huskovići, Medine i Selo. Snage Herceg-Bosne/HVO-a razorile su džamije u Aladinićima i Rotimlji 14. jula 1993.

163. Dana 13. i 14. jula 1993. godine u gradu Stocu snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su žene, djecu i starce bosanske Muslimane i razorili Sultan Selimovu džamiju (takođe poznatu kao Careva džamija).

164. Krajem jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne razorile su kuće i imovinu bosanskih Muslimana u Borojevićima.

165. Dana, 4. i 5. avgusta 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a, razorile su kuće i imovinu bosanskih Muslimana u Prenju, uključujući i džamiju.

166. Dana 4. avgusta 1993. godine ili oko toga datuma, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a protjerali su, uz upotrebu sile, još civila bosanskih Muslimana iz grada Stoca. Dana 4. avgusta 1993. godine ili oko toga datuma, HVO je u Stocu razorio stambeni kompleks "Begovina" i stari centar grada (uključujući i pijacu), kao i još tri džamije – džamiju Ali-paše Rizvanbegovića, džamiju hadži Alije Hadžihasanovića i džamiju Ismail-kapetana Šarića. Računajući i ranija protjerivanja od 13. i 14. jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su veliku većinu bosanskih Muslimana iz grada Stoca, odnosno ukupno više od 3.000 osoba.

167. U okviru kampanje protjerivanja, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su po hitnom postupku stavljali bosanske Muslimane (prvenstveno žene, djecu i starce) u kamione i autobuse i odvozili ih u muslimanske enklave ili na

teritoriju pod kontrolom ABiH ili okolnu teritoriju. Odatle bi ih organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a prisilili da pješače do tih enklava ili teritorije ili bi im rekli da to učine. Posebno su u Buni organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a prisiljavali bosanske Muslimane da pješače do Blagaja, često pod paljbom iz vatrenog oružja.

168. U nekim drugim slučajevima organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a zatvarali su i držali civile bosanske Muslimane na raznim mjestima, među kojima su bili škola u Crnićima, fabrika "TGA" i VPD (Vaspitno-popravni dom u Stocu), te Silos u Čapljini. Drugdje su civile bosanske Muslimane držali u privatnim kućama uz veoma ograničenu slobodu kretanja. Nečovječni uslovi i pretrpanost bili su karakteristični za okolnosti i uobičajenu praksu na tim mjestima, a to je podrazumijevalo okrutno postupanje, nedovoljne količine hrane i vode, neodgovarajuće sanitarije, ležaje i zdravstvenu njegu. Mnogi zatočenici su konačno premješteni na područja pod kontrolom ABiH.

169. Tokom ljeta i jeseni 1993. godine, pripadnici Herceg-Bosne/HVO-a surovo su maltretirali muškarce bosanske Muslimane zatvorene u zatočeničkom centru u Koštanoj bolnici, štirajući i udarajući ih pendrecima, batinama, kundacima i stolicama, često prilikom saslušavanja i tokom dužeg vremena. Uslijed tog maltretiranja mnogi zatočeni Muslimani su umrli ili zadobili teške povrede, pri čemu je najmanje pet muškaraca Muslimana umrlo između jula i sredine oktobra 1993. (Prilog) (Jedan od muškaraca muslimanske nacionalnosti umro je od povreda nakon što su ga preselili u zatvor u Dretelju.)

170. U drugoj polovini septembra 1993. godine, predsjednik Tuđman je u Zagrebu dobio uvjerenja od rukovodilaca Herceg-Bosne/HVO-a da u opštini Stolac nije ostao nijedan jedini Musliman, te da je HVO to područje naselio Hrvatima iz srednje Bosne, koje je nastanio u muslimanske kuće.

171. Na osnovu gorenavedenih djela, ponašanja, postupaka i propusta, te kako je bliže opisano u paragrafima 15-17, 39 i 218-230, **JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ** odgovorni su za sljedeća krivična djela: **progon**, tereti se u tački 1; **ubistvo** (tačka 2); **hotimično lišavanje života** (tačka 3); **nehumana djela (prisilno premještanje)** (tačka 8); **protivpravno premještanje civila** (tačka 9); **zatvaranje** (tačka 10); **protivpravno zatočenje civila** (tačka 11); **nehumana djela (uslovi u zatočeništvu)** (tačka 12); **nečovječno postupanje (uslovi u zatočeništvu)** (tačka 13); **okrutno postupanje (uslovi u zatočeništvu)** (tačka 14); **nehumana djela** (tačka 15); **nečovječno postupanje** (tačka 16); **okrutno**

postupanje (tačka 17); **uništavanje imovine širokih razmjera** (tačka 19); **bezobzirno razaranje** (tačka 20); **uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju** (tačka 21); **oduzimanje imovine** (tačka 22); i **pljačka** (tačka 23).

OPŠTINA ČAPLJINA

172. Opština Čapljina nalazi se u jugozapadnoj Bosni i Hercegovini i 1991. godine brojala je približno 27.882 stanovnika. Prema popisu iz 1991. godine, 53,7% stanovnika opštine (ili oko 14.969 osoba) izjasnili su se kao Hrvati, a 27,5% (7.672 osobe) kao Muslimani. Bosanskomuslimansko stanovništvo bilo je koncentrisano u glavnom gradu opštine, u Čapljini, kao i u selima na Dubravskoj visoravni, koja obuhvata opštine Stolac i Čapljinu. Godine 1991., oko 41% stanovnika grada Čapljinine (ili 3.067 osoba) izjasnili su se kao Hrvati, a njih 29,4% (ili 2.191 osoba) izjasnili su se kao Muslimani.

173. Kada je 18. novembra 1991. proglašena Herceg-Bosna, opština Čapljina postala je dio Herceg-Bosne. Kao i u drugim opštinama koje se navode u ovoj optužnici, tokom 1992. i 1993. godine rasla je napetost između organa vlasti Herceg-Bosne/HVO-a i bosanskomuslimanskog stanovništva, a progoni Muslimana od strane HVO-a su se pooštravali.

174. Oko 20. aprila 1993. godine, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a uhapsili su znatan dio muškaraca bosanskih Muslimana u opštini Čapljina, među kojima i istaknute muškarce Muslimane sa tog područja i u različitom trajanju držali su ih u pritvoru u više zatočeničkih centara HVO-a (među kojima je i kasarna u Grabovini).

175. Ponašanje i uobičajeno postupanje pripadnika HVO-a u drugim dijelovima Hercegovine prilikom sistematskih i masovnih hapšenja i protjerivanja u julu 1993. godine primijenjeni su i prema bosanskim Muslimanima u opštini Čapljina. Nakon što su najprije uhapsili i zatvorili većinu muškaraca bosanskih Muslimana, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su žene, djecu i starce bosanske Muslimane sistematski raselili iz njihovih domova i preko Republike Hrvatske protjerali ih na područja pod kontrolom ABiH ili u druge države. Prilikom protjerivanja civila bosanskih Muslimana snage Herceg-Bosne/HVO-a pljačkale su njihovu imovinu.

176. Oko 13. jula 1993. godine, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su, uz upotrebu sile, protjerali bosanske Muslimane iz sela Domanovići i okoline. Prilikom tih protjerivanja snage Herceg-Bosne/HVO-a su iz vatrenog oružja ubile jednu djevojku muslimanske nacionalnosti. (Prilog)

177. Oko 13. jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su civile bosanske Muslimane iz sela Bivolje Brdo i okoline. Prilikom tih protjerivanja vojnici HVO-a su iz vatrenog oružja ubili jednog osamdesettrogodišnjeg bosanskog Muslimana u njegovoj kući u zaseoku Kevčići, te razorili kuće koje su pripadale bosanskim Muslimanima. (Prilog) Dana 16. jula 1993. godine, prilikom protjerivanja bosanskih Muslimana iz Bivoljeg Brda snage Herceg-Bosne/HVO-a izdvojile su dvanaest muškaraca bosanskih Muslimana koji su potom nestali i više ih niko nikad žive nije vidio. (Prilog)

178. Oko 13. jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su civile bosanske Muslimane iz Počitelja i okoline. U periodu od 27. jula 1993. do 5. avgusta 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a su iz Počitelja protjerale još bosanskih Muslimana, među kojima dosta onih koji su tu pobjegli iz drugih sela. Snage Herceg-Bosne/HVO-a natovarile su mnoge od tih muslimanskih civila u kamione i odveli ih u Bunu, odakle su ih natjerali da pješake do Blagaja (koji je pripadao enklavi istočni Mostar).

179. Oko 13. jula 1993. godine i ponovo u periodu od 27. jula 1993. do 5. avgusta 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a su, uz upotrebu sile, protjerale civile bosanske Muslimane iz sela Opličići i njegove okoline. Dana 4. avgusta 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a zapalile su i raznijele dinamitom kuće i objekte bosanskih Muslimana u Opličićima, a 7. avgusta 1993. razorile su tamošnju džamiju.

180. U periodu od 13. jula do 15. jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su civile bosanske Muslimane iz sela Lokve i njegove okoline. Dana 14. jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a razorile su džamiju koja se nalazila u selu Lokve ili kraj njega, a 16. jula 1993. uništile su tamošnje muslimanske kuće.

181. Dana 14. jula 1993. godine, ili oko tog datuma, snage Herceg-Bosne/HVO-a uništile su džamiju koja se nalazila u selu Višići ili kraj njega. Dana 11. avgusta 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su civile bosanske Muslimane iz sela Višići, nakon što su ih najprije nekoliko dana držale zatvorene u Silosu u Čapljini, a potom ih protjerale s teritorije pod kontrolom HVO-a.

182. Tokom avgusta i septembra 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su i prisilno premjestile žene, djecu i starce bosanske Muslimane iz grada Čapljine. Do glavnog protjerivanja došlo je 23. avgusta 1993. godine ili

oko tog datuma, kada su snage Herceg-Bosne/HVO-a ukrcale 3.000 civila bosanskih Muslimana u dugački konvoj kamiona i odvele ih iz grada. Nakon kratkog zaustavljanja u Silosu, gdje im je oduzeta lična imovina, ti civili Muslimani premješteni su na teritoriju pod kontrolom ABiH. Oko 29. septembra 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a protjerale su iz Čapljine i posljednje bosanske Muslimane, uprkos činjenici da su mnogi od njih raspolagali garantnim pismima za odlazak u druge države. Snage Herceg-Bosne/HVO-a odvele su te civile u Bunu i natjerale ih da pješače do Blagaja.

183. Za vrijeme i u sklopu tih protjerivanja, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a stavljali su neke od bosanskih Muslimana u kamione i autobuse i odvozili ih u muslimanske enklave ili na teritoriju pod kontrolom ABiH (ili njima obližnju teritoriju, odakle bi im rekli da pješače do tih enklava ili teritorija ili bi ih na to prisilili). Druge civile bosanske Muslimane pripadnici HVO-a držali su različito vrijeme zatvorene na više lokacija, poput Silosa u Čapljini, škole u Crnićima u opštini Stolac i raznih kuća i školskih zgrada. Organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a su zatočene bosanske Muslimane često držali u nehumanim okolnostima, pretrpanim prostorijama i surovim uslovima, sa nedovoljnim količinama hrane i vode i neodgovarajućim sanitarijama, ležajima i zdravstvenom njegovom. Mnogi zatočenici su konačno prebačeni na područja pod kontrolom ABiH ili su preko Republike Hrvatske deportovani u druge države.

184. Kada su, 10. maja 1993. ili oko toga datuma, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a Koštanu bolnicu u opštini Stolac pretvorili u zgradu vojne policije HVO-a, HVO je pacijente koji su se liječili od koštanih oboljenja (od kojih se većina nije mogla samostalno kretati) prebacila u kasarnu u Grabovini u opštini Čapljina. Dana 24. jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a bezobzirno su natovarile te pacijente na kamion, i to bez invalidskih kolica ili drugih medicinskih pomagala koja su oni imali, rekavši da im invalidska kolica i pomagala neće trebati. Vozač kamiona, koji je bio Musliman iz Bosne, nije postupio po uputstvima HVO-a, te umjesto da pacijente odveze u jedan izolovani dio teritorije pod kontrolom HVO-a, odvezao ih je na teritoriju pod kontrolom ABiH.

185. U periodu od jula do septembra 1993. godine, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a protjerali su i prisilno premjestili ili deportovali hiljade civila bosanskih Muslimana iz opštine Čapljina.

186. Na osnovu gorenavedenih djela, ponašanja, postupaka i propusta, te kako je bliže opisano u paragrafima 15-17, 39 i 218-230, **JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ**

PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ odgovorni su za sljedeća krivična djela: **progon**, tereti se u tački 1; **ubistvo** (tačka 2); **hotimično lišavanje života** (tačka 3); **deportacija** (tačka 6); **protivpravna deportacija civila** (tačka 7); **nehumana djela (prisilno premještanje)** (tačka 8); **protivpravno premještanje civila** (tačka 9); **zatvaranje** (tačka 10); **protivpravno zatočenje civila** (tačka 11); **nehumana djela (uslovi u zatočeništvu)** (tačka 12); **nečovječno postupanje (uslovi u zatočeništvu)** (tačka 13); **okrutno postupanje (uslovi u zatočeništvu)** (tačka 14); **nehumana djela** (tačka 15); **nečovječno postupanje** (tačka 16); **okrutno postupanje** (tačka 17); **uništavanje imovine širokih razmjera** (tačka 19); **bezobzirno razaranje** (tačka 20); **uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju** (tačka 21); **oduzimanje imovine** (tačka 22); i **pljačka** (tačka 23).

OKRUŽNI VOJNI ZATVOR U DRETELJU

187. Selo Dretelj u opštini Čapljina nalazi se na otprilike 1,5 kilometar od grada Čapljine. Okružni vojni zatvor u Dretelju (dalje u tekstu: zatvor u Dretelju) bio je u sklopu kasarne u Dretelju ili se nalazio uz nju, a činilo ga je pet limenih hangara i dva tunela za skladištenje municije. Tokom 1992. godine i u prvoj polovini 1993. godine, HVO je zatvor u Dretelju koristio za zatvaranje uhapšenih i zarobljenih Srba.

188. HVO je muškarce bosanske Muslimane držao zatočene u koncentracionom logoru u zatvoru u Dretelju uglavnom od aprila do septembra 1993. godine, a izvjestan broj Muslimana bio je tu zatočen do otprilike aprila 1994. Broj zatočenika u zatvoru u Dretelju dostigao je vrhunac 11. jula 1993. godine, kada je HVO u tom zatvoru držao približno 2.270 zatočenih muškaraca bosanskih Muslimana. Nakon toga, broj zatočenih muškaraca muslimanske nacionalnosti u prosjeku je iznosio oko 1.700.

189. Kao što se navodi drugdje u optužnici, u periodu od 30. juna do sredine jula 1993. godine, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a sproveli su masovna hapšenja muškaraca bosanskih Muslimana, među kojima su bili i pripadnici HVO-a muslimanske nacionalnosti, i mnoge od njih pritvorili u zatvor u Dretelju. Organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a pritvorili su te nastavili da drže u zatočeništvu muškarce bosanske Muslimane u koncentracionom logoru u zatvoru u Dretelju nezavisno od toga da li su oni bili civilna ili vojna lica, a među njima je bio i jedan broj dječaka mlađih od šesnaest i muškaraca starijih od šezdeset godina. Organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a nisu u dobroj vjeri ili na odgovarajući način preduzeli mjere da naprave razliku između zarobljenih

vojnika i civila niti su se postarali za to da se civili oslobode. Tokom avgusta i septembra 1993. godine, među kriterijumima HVO-a za puštanje muškaraca bosanskih Muslimana iz pritvora bili su brak sa ženom hrvatske nacionalnosti ili posjedovanje vize i garantnog pisma za odlazak iz Bosne i Hercegovine u drugu državu. Mnoge bosanske Muslimane zatočene u zatvoru u Dretelju organi vlasti Herceg-Bosne deportovali su u druge države, preko Republike Hrvatske.

190. Uslovi u zatvoru u Dretelju bili su surovi i nezdravi uslijed pretrpanosti prostorija, nedovoljnih količina hrane i vode, slabe ventilacije, nepostojanja kreveta i nedostatka posteljine, te neodgovarajućih sanitarija. Pripadnici HVO-a zatočenicima nisu davali dovoljno hrane i vode i često su ih tjerali da jedu pod okrutnim i ponižavajućim okolnostima. Za vrijeme velike vrućine sredinom jula 1993. godine, pripadnici HVO-a držali su zatočenike više dana zaključane bez hrane i vode, uslijed čega je najmanje jedan zatočeni Musliman iz Bosne preminuo.

191. Sve vrijeme dok su ih držali u zatočeništvu u zatvoru u Dretelju, pripadnici HVO-a, uključujući i upravnika zatvora i pripadnike jedinica HVO-a koje nisu bile povezane s zatvorom, podvrgavale su bosanske Muslimane premlaćivanju i okrutnom postupanju, te ih držale u stalnom strahu od tjelesnog i psihičkog zlostavljanja. Zatočene bosanske Muslimane su ponekad prisiljavali ili poticali da tuku ili zlostavljaju druge zatočene Muslimane. Posebno su brutalno zlostavljani muslimanski zatočenci držani u samicama. Zatočeni Muslimani bili su maltretirani, vrijeđani na nacionalnoj osnovi i ponižavani.

192. Djela i postupanje HVO-a imali su za posljedicu teške ozljede i povremeno bi dovodili do smrti velikog broja zatočenih bosanskih Muslimana. U koncentracionom logoru u zatvoru u Dretelju najmanje četiri zatočenika muslimanske nacionalnosti iz Bosne umrla su od posljedica prebijanja ili zato što su ih ustrijelili pripadnici HVO-a. (Prilog)

193. Približno do avgusta 1993. godine, HVO je međunarodnim posmatračima i humanitarnim organizacijama uskraćivao pristup zatvoru u Dretelju. Krajem avgusta 1993. godine, pripadnici HVO-a su zatočena muslimanska sveštena lica, zatočenike u najslabijem fizičkom stanju i zatočenike iz samica premjestili na drugo mjesto (u Silos) u Čapljini kako bi ih sakrili od predstavnika Međunarodnog komiteta Crvenog krsta koji su početkom septembra 1993. godine posjetili taj zatvor.

194. Na osnovu gorenavedenih djela, ponašanja, postupaka i propusta, te kako je bliže opisano u paragrafima 15-17, 39 i 218-230, **JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ** odgovorni su za sljedeća krivična djela: **progon**, tereti se u tački 1; **ubistvo** (tačka 2); **hotimično lišavanje života** (tačka 3); **deportacija** (tačka 6); **protivpravna deportacija civila** (tačka 7); **nehumana djela (prisilno premještanje)** (tačka 8); **protivpravno premještanje civila** (tačka 9); **zatvaranje** (tačka 10); **protivpravno zatočenje civila** (tačka 11); **nehumana djela (uslovi u zatočeništvu)** (tačka 12); **nečovječno postupanje (uslovi u zatočeništvu)** (tačka 13); **okrutno postupanje (uslovi u zatočeništvu)** (tačka 14); **nehumana djela** (tačka 15); **nehumano postupanje** (tačka 16); **okrutno postupanje** (tačka 17).

OKRUŽNI VOJNI ZATVOR U GABELI

195. Selo Gabela nalazi se u opštini Čapljina, otprilike 4,1 kilometar južno od grada Čapljine. U Okružnom vojnom zatvoru Gabela (dalje u tekstu: zatvor u Gabeli), koji se nalazi nadomak Gabele, u bivšoj pozadinskoj bazi JNA, zatočenici su bili držani u četiri limena hangara.

196. Premda su organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a, nakon hapšenja istaknutih bosanskih Muslimana iz opština Stolac i Čapljina u aprilu 1993. godine, u zatvor u Gabeli priveli nekolicinu muškaraca bosanskih Muslimana, taj zatvor zvanično je ustanovljen 8. juna 1993. Iako je HVO 22. decembra 1993. godine zatvor u Gabeli zvanično pretvorio u tranzitni centar za oslobođene zatočenike, muškarce muslimanske nacionalnosti držali su u tom zatvoru sve do aprila 1994. Tokom glavnog perioda korišćenja zatvora u Gabeli (od juna do decembra 1993. godine), HVO je u njemu u svakom trenutku držao oko 1.200 zatočenih muškaraca muslimanske nacionalnosti.

197. Za vrijeme masovnih hapšenja muškaraca bosanskih Muslimana od 30. juna do sredine jula 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a pritvorile su mnogo bosanskomuslimanskih muškaraca u koncentracioni logor u zatvoru u Gabeli. Organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a pritvorili su te nastavili da drže u zatočeništvu muškarce Muslimane u zatvoru u Gabeli nezavisno od toga da li su bili civilna ili vojna lica, a među njima je bio i jedan broj dječaka mlađih od šesnaest i muškaraca starijih od šezdeset godina. Organi vlasti nisu u dobroj vjeri ili na odgovarajući način preduzeli mjere da se napravi razlika između pritvorenih vojnika i civila niti su se postarali za to da se civili oslobode. Kao i u slučaju zatvora u Dretelju, tokom avgusta i septembra 1993.

godine, među kriterijumima HVO-a za puštanje muškaraca bosanskih Muslimana iz pritvora bili su brak sa ženom hrvatske nacionalnosti ili posjedovanje vize i garantnog pisma za odlazak iz Bosne i Hercegovine u drugu državu.

198. Uslovi u zatvoru u Gabeli bili su surovi i nezdravi uslijed pretrpanosti prostorija, slabe ventilacije, nepostojanja kreveta i nedostatka posteljine, te neodgovarajućih sanitarija. Pripadnici HVO-a zatočenim bosanskim Muslimanima nisu davali dovoljno hrane i vode i često su ih tjerali da jedu pod okrutnim i ponižavajućim okolnostima. Za vrijeme velike vrućine sredinom jula 1993. godine, pripadnici HVO-a držali su muslimanske zatočenike zaključane bez hrane i vode nekoliko dana.

199. Sve vrijeme dok su ih držali pritvorene u koncentracionom logoru u zatvoru u Gabeli, pripadnici HVO-a, uključujući i upravnika zatvora i pripadnike jedinica HVO-a koje nisu bile povezane sa zatvorom, podvrgavale su bosanske Muslimane premlaćivanju i okrutnom postupanju, te ih držale u stalnom strahu od tjelesnog i psihičkog zlostavljanja. Zatočeni bosanski Muslimani bili su maltretirani, vrijeđani na nacionalnoj osnovi i ponižavani. Zatočene bosanske Muslimane su ponekad prisiljavali ili poticali da tuku ili zlostavljaju druge zatočene Muslimane. Posebno su brutalno zlostavljani muslimanski zatočenici držani u samicama.

200. Djela i postupanje HVO-a imali su za posljedicu smrt ili teške ozljede velikog broja zatočenih bosanskih Muslimana. Najmanje šest muslimanskih zatočenika umrlo je u zatvoru u Gabeli od posljedica prebijanja ili zato što su ih ustrijelili pripadnici HVO-a. (Prilog)

201. HVO je međunarodnim posmatračima i humanitarnim organizacijama uskraćivao pristup zatvoru u Gabeli tokom prvih pet mjeseci njegovog postojanja. U oktobru 1993. godine, pripadnici HVO-a su zatočene bosanske Muslimane držane u samici zatvora u Gabeli sakrili od predstavnika jedne međunarodne humanitarne organizacije, čiji su predstavnici došli pregledati zatvor i posjetiti zatočenike.

202. Mnoge bosanske Muslimane zatočene u zatvoru u Gabeli organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a deportovali su u druge države preko Republike Hrvatske, što se nastavilo i nakon što je zatvor Gabela počeo funkcionisati kao tranzitni centar.

203. Na osnovu gorenavedenih djela, ponašanja, postupaka i propusta, te kako je bliže opisano u paragrafima 15-17, 39 i 218-230, **JADRANKO**

PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ odgovorni su za sljedeća krivična djela: **progon**, tereti se u tački 1; **ubistvo** (tačka 2); **hotimično lišavanje života** (tačka 3); **deportacija** (tačka 6); **protivpravna deportacija civila** (tačka 7); **nehumana djela (prisilno premještanje)** (tačka 8); **protivpravno premještanje civila** (tačka 9); **zatvaranje** (tačka 10); **protivpravno zatočenje civila** (tačka 11); **nehumana djela (uslovi u zatočeništvu)** (tačka 12); **nečovječno postupanje (uslovi u zatočeništvu)** (tačka 13); **okrutno postupanje (uslovi u zatočeništvu)** (tačka 14); **nehumana djela** (tačka 15); **nečovječno postupanje** (tačka 16); **okrutno postupanje** (tačka 17).

OPŠTINA VAREŠ

204. Opština Vareš nalazi se u srednjoj Bosni, sjeverno od Sarajeva, i 1991. godine brojala je 22.203 stanovnika. Prema popisu iz 1991. godine, 40,60% stanovništva (9.016 osoba) izjasnili su se kao Hrvati, 30,23% (6.714 osoba) kao Muslimani, 16,41% kao Srbi, a 12,73% kao ostali. Selo Stupni Do, oko četiri kilometra jugoistočno od grada Vareša, bilo je pretežno muslimansko i brojalo je oko 250 stanovnika i 60 kuća.

205. Kada je 18. novembra 1991. proglašena Herceg-Bosna, opština Vareš postala je dio Herceg-Bosne. Dana 1. jula 1992. godine, HVO je preuzeo vlast u opštini Vareš, a bosanski Muslimani iz ranije izabranih opštinskih organa vlasti osnovali su zasebno "Ratno predsjedništvo". Uprkos tome, Hrvati, Muslimani i ostali u opštini Vareš nastavili su relativno miran suživot sve do sredine 1993. godine.

206. U junu 1993. godine, nakon jedne vojne akcije ABiH u susjednoj opštini Kakanj, oko 13.000 bosanskih Hrvata (uključujući vojnike HVO-a) preselilo se u grad Vareš. Približno u isto vrijeme, vlada HVO-a u Varešu postavila je ultimatum Muslimanima u Stupnom Dolu da predaju naoružanje, inače će biti napadnuti. Stanovnici Stupnog Dola odbili su predati naoružanje i, u strahu od napada, po isteku ultimatumu pobjegli su u susjedna sela. Kad i poslije nekoliko dana HVO nije napao Stupni Do, stanovnici tog sela vratili su se svojim kućama.

207. Dana 18. oktobra 1993. godine, pripadnici HVO-a uhapsili su šest lokalnih pripadnika ABiH na kontrolnom punktu HVO-a u Pajtovom Hanu. Snage Herceg-Bosne/HVO-a ispitivale su uhapšene o naoružanim Muslimanima u Stupnom Dolu.

208. Dana 21. i 22. oktobra 1993. godine, ABiH izvršila je napad na selo Kopjari u opštini Vareš, a bosanskohercegovačko stanovništvo sela sklonilo se u Pogar. Približno u isto vrijeme, 21. oktobra 1993. godine, komandanti Herceg-Bosne/HVO-a, među kojima MILIVOJ PETKOVIĆ i Ivica Rajić, odlučili su uputiti pojačanje snagama Herceg-Bosne/HVO-a u Varešu. Istoga dana, snage Herceg-Bosne/HVO-a, uključujući jedinice "Maturice" i "Apostoli", krenule su iz Kiseljaka za Vareš. Snage HVO-a prošle su preko teritorije pod kontrolom bosanskih Srba i 22. oktobra 1993. godine stigle u grad Vareš.

209. Dana 23. oktobra 1993. godine, SLOBODAN PRALJAK izdao je naređenje snagama Herceg-Bosne/HVO-a na području Vareša da "nemaju milosti ni prema kome". Snage HVO-a uhapsile su nekoliko dužnosnika HVO-a iz Vareša i više od 250 muškaraca bosanskih Muslimana, nezavisno od toga da li su bili civilna ili vojna lica. Prilikom hapšenja tih muškaraca muslimanske nacionalnosti, vojnici HVO-a ulazili su u njihove domove, fizički ili psihički zlostavljali prisutne ili pljačkali stvari od vrijednosti.

210. Snage Herceg-Bosne/HVO-a su uhapšene muškarce bosanske Muslimane zatvorili u dvije škole u Varešu – u srednju školu "Ivan Goran Kovačić" i osnovnu školu "Vladimir Nazor". Uslovi u školama bili su nesnosni, nedostajalo je hrane i nije bilo sanitarija. Zatočenike su prisiljavali da preko dana stoje s rukama na leđima i gledaju u pod. Vojnici HVO-a ulazili su u škole i fizički zlostavljali zatočene. Vojnici HVO-a primoravali su zatočenike da tuku jedni druge, pri čemu su često i članove iste porodice prisiljavali da tuku jedni druge. Neke zatočenike premjestili su u zatvor u Vareš Majdanu, gdje su ih vojnici HVO-a surovo premlaćivali.

211. Ujutro 23. oktobra 1993. godine, snage Herceg-Bosne/HVO-a napale su Stupni Do. Preuzevši kontrolu nad raznim dijelovima sela, vojnici HVO-a istjerali su civile iz njihovih domova i skrovišta, opljačkali im dragocjenosti, seksualno napadali muslimanske žene i ubili najmanje trideset jednog muškarca, ženu i dijete muslimanske nacionalnosti. (Spisak ubijenih žrtava i seksualno zlostavljenih žena nalazi se u Prilogu.) U toku i nakon napada, snage Herceg-Bosne/HVO-a bezobzirno su razorile gotovo cijelo selo. U napadu HVO-a na Stupni Do život je ukupno izgubilo najmanje trideset sedam muškaraca, žena i djece muslimanske nacionalnosti.

212. U danima poslije napada HVO-a na Stupni Do, organi vlasti Herceg-Bosne/HVO-a obavijestili su bosanske Hrvate u Varešu da moraju napustiti Vareš zbog rizika da će ih pobiti snage ABiH koje bi mogle odgovoriti na

napad HVO-a na Stupni Do. Hiljade bosanskih Hrvata napustilo je Vareš i otišlo u Kiseljak.

213. U periodu od 23. oktobra do 3. novembra 1993. godine, prije nego što su otišli iz grada Vareša, pripadnici snaga Herceg-Bosne/HVO-a oduzeli su i opljačkali imovinu u vlasništvu Muslimana i drugih, od Muslimana su opljačkali dragocjenosti i seksualno zlostavljali muslimanske žene. (Prilog) Dana 3. novembra 1993. godine ili oko tog datuma, snage HVO-a koje su čuvale dvije škole i zatvor u Vareš Majdanu napustile su to područje, pa su zatočeni Muslimani bili slobodni da idu.

214. Kako su vijesti o tome počele dopirati do međunarodnih organizacija na tom području, predstavnici UNPROFOR-a pokušali su ući u Stupni Do i u dvije spomenute vareške škole. Snage HVO-a su tim međunarodnim organizacijama prepriječile put i spriječile ih u namjeri. Konačno, 26. oktobra 1993. godine, UNPROFOR je oklopnim vozilima ušao u Stupni Do.

215. Dana 26. oktobra 1993. godine, reagujući na tvrdnje medija o zvjerstvima HVO-a u Varešu i Stupnom Dolu, MILIVOJ PETKOVIĆ je naredio istragu. Dana 31. oktobra 1993. godine, upitan o događajima u Stupnom Dolu, JADRANKO PRLIĆ je obavijestio međunarodne predstavnike da je bilo koji tamošnji zločin neprihvatljiv, da je zatraženo da se sprovede istraga, te da su suspendovani svi komandanti koji su povezani s time. Istina je bila da do 30. i 31. oktobra 1993., uključivo s tim datumima, nijedan umiješani komandant HVO-a nije bio suspendovan niti na bilo koji način disciplinski kažnjen.

216. Nakon jednog sastanka Franje Tuđmana i drugih u Zagrebu, međunarodna zajednica je dobila garancije da je Ivica Rajić, oficir HVO-a koji je komandovao snagama Herceg-Bosne/HVO-a u Varešu i Stupnom Dolu, smijenjen, te da je pokrenuta sudska istraga. Ono što se zapravo dogodilo je da je, sa znanjem nadređenih vojnih komandanata i političkog rukovodstva, Ivica Rajić jednostavno promijenio ime i u suštini ostao na istom položaju. Ni protiv Ivica Rajića ni protiv bilo koga drugog nikada nisu preduzete disciplinske niti druge mjere zbog onoga što se dogodilo u Stupnom Dolu.

217. Na osnovu gorenavedenih djela, ponašanja, postupaka i propusta, te kako je bliže opisano u paragrafima 15-17, 39 i 218-230, **JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ** odgovorni su za sljedeća krivična djela: **progon**, tereti se u tački 1; **ubistvo** (tačka 2);

hotimično lišavanje života (tačka 3); **silovanje** (tačka 4); **nečovječno postupanje (seksualni napad)** (tačka 5); **zatvaranje** (tačka 10); **protivpravno zatočenje civila** (tačka 11); **nehumana djela (uslovi u zatočeništvu)** (tačka 12); **nečovječno postupanje (uslovi u zatočeništvu)** (tačka 13); **okrutno postupanje (uslovi u zatočeništvu)** (tačka 14); **nehumana djela** (tačka 15); **nečovječno postupanje** (tačka 16); **okrutno postupanje** (tačka 17); **uništavanje imovine širokih razmjera** (tačka 19); **bezobzirno razaranje** (tačka 20); **oduzimanje imovine** (tačka 22); i **pljačka** (tačka 23).

KRIVIČNA ODGOVORNOST

218. Zločini za koje se optužuje u ovoj optužnici bili su dio udruženog zločinačkog poduhvata opisanog u paragrafima 15, 16 i 17 i počinjeni su u toku tog zločinačkog poduhvata ili su bili razumna i predvidiva posljedica njegovog sprovođenja ili nastojanja da se on sprovede. Udruženi zločinački poduhvat postojao je u vrijeme kada su počinjeni zločini za koje se optužuje u ovoj optužnici i u vrijeme kada su optuženi svojim ponašanjem djelovali u cilju njegovog sprovođenja u život.

219. Svi optuženi, JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ, djelovali su sa znanjem i stanjem svijesti koji se traže za izvršenje svakog pojedinačnog krivičnog djela za koje se terete u ovoj optužnici. Drugi počinioci ili učesnici, pomagači ili podržavaoci vršenja djela za koja se tereti u ovoj optužnici, djelovali su, u mjeri u kojoj je to potrebno, s neophodnim stanjem svijesti.

220. Svi optuženi, JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ, djelujući pojedinačno ili u saradnji s drugim osobama ili preko drugih osoba, učestvovali su u udruženom zločinačkom poduhvatu, pri čemu su s drugim članovima ili učesnicima udruženog zločinačkog poduhvata ili osobama koje su na drugi način bile povezane s tim poduhvatom imali zajedničko i/ili isto neophodno stanje svijesti, ili su znali za stanje svijesti onih koji su poduhvat pomagali ili podržavali ili koji su vršili zločine, ili su s njima imali isto ili zajedničko stanje svijesti.

221. Na osnovu člana 7(1) Statuta, svaki od optuženih krivično je odgovoran za one zločine za koje se tereti u ovoj optužnici, a koje je on planirao, poticao, naredio ili izvršio ili čije je planiranje, pripremu ili izvršenje pomagao ili

podržavao. U okviru svoje odgovornosti, svaki optuženi takođe se tereti kao saizvršilac i/ili posredni izvršilac.

222. Dodatno ili alternativno, svaki optuženi je na osnovu člana 7(1) Statuta krivično odgovoran za zločine koji su planirani ili počinjeni u okviru udruženog zločinačkog poduhvata, u smislu da je svaki od optuženih te zločine počinio kao član ili učesnik takvog poduhvata. (Riječju “počinio” tužilac u ovom kontekstu ne sugerise da je neki konkretni optuženi ili bilo koji od optuženih nužno i lično izvršio zločine kojim se tereti. “Počinio” se u ovom kontekstu odnosi na učešće optuženog u udruženom zločinačkom poduhvatu.) U okviru svoje odgovornosti, svaki optuženi takođe se tereti kao saizvršilac i/ili posredni izvršilac.

223. Dodatno ili alternativno, ukoliko optuženi nije bio član udruženog zločinačkog poduhvata, on je krivično odgovoran za pomaganje ili podržavanje udruženog zločinačkog poduhvata.

224. Svaki optuženi bio je svjestan i značajan član ili učesnik ili je imao bitnu ulogu u uspostavljanju, održavanju, upravljanju i/ili sprovođenju sistema zlostavljanja koji se sastojao od čitave mreže zatvora, koncentracionih logora i drugih zatočeničkih centara koji su se koristili za sistematsko hapšenje, pritvaranje i zatvaranje hiljada bosanskih Muslimana u protivpravnim i surovim uslovima, u kojima su oni podvrgavani ili izlagani premlaćivanju i seksualnim napadima, te lišavani i zlostavljani na druge načine, te snosi krivičnu odgovornost za učešće u tom sistemu, uključujući i odgovornost za učešće kao saizvršilac i/ili posredni izvršilac.

225. Svaki optuženi bio je svjestan i značajan član ili učesnik ili je imao bitnu ulogu u uspostavljanju, održavanju, upravljanju i/ili sprovođenju sistema zlostavljanja koji je zamišljen i sproveden s ciljem da se bosanski Muslimani deportuju u druge države ili premjeste u dijelove Bosne i Hercegovine na koje Herceg-Bosna ili HVO nisu imali pretenzija ili koje nisu držali pod svojom kontrolom, te snosi krivičnu odgovornost za učešće u tom sistemu, uključujući i odgovornost za učešće kao saizvršilac i/ili posredni izvršilac.

226. Dodatno ili alternativno, ukoliko optuženi nije bio član ili značajan učesnik jednog ili oba sistema zlostavljanja koji su opisani u paragrafima 224-225, on je krivično odgovoran za pomaganje i podržavanje tih sistema ili jednog od njih.

227. Dodatno ili alternativno, kada je u pitanju bilo koji zločin kojim se tereti u ovoj optužnici koji nije počinjen u okviru ostvarivanja cilja udruženog zločinačkog poduhvata ili koji nije bio njegov planirani dio, takav zločin bio je prirodna i predvidiva posljedica udruženog zločinačkog poduhvata i njegovog sprovođenja ili nastojanja da se on sprovede, a svaki optuženi bio je svjestan njegove moguće posljedice i uprkos toj svijesti priključio se poduhvatu i nastavio djelovati u okviru njega, te snosi odgovornost za zločin za koji se optužuje.

228. Dodatno ili alternativno, na osnovu člana 7(3), svaki od optuženih, kao dužnosnik ili oficir na nadređenom položaju, podliježe krivičnoj odgovornosti za krivična djela ili propuste svojih podređenih ili drugih osoba nad kojima je imao efektivnu *de jure* i/ili *de facto* kontrolu ako je znao ili je bilo razloga da zna da se te osobe spremaju počinuti ili su počinile takva djela ili propuste, a nije preduzeo nužne i razumne mjere da takva djela ili propuste spriječi ili te osobe kazni. Svaki od optuženih vršio je svoju dužnost nadređenog nad onim osobama i svojim podređenima ili putem onih osoba i svojih podređenih nad kojima je imao ili je mogao imati efektivnu kontrolu ili znatan uticaj, koje su učestvovala u vršenju zločina za koje se terete u ovoj optužnici, pri čemu je on znao ili je bilo razloga da zna da se jedna ili više od tih osoba sprema počinuti ili je počinila takva djela ili propuste, a nije preduzeo nužne i razumne mjere da takva djela ili propuste spriječi ili da te osobe kazni, smijeni ili protiv njih preduzme disciplinske mjere.

TAČKE OD 1 DO 26

229. Na osnovu gore navedenih djela, ponašanja, postupaka i propusta **JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ, VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ** odgovorni su za sljedeća krivična djela:

Tačka 1: progoni na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi, ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(h), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17, 21-41, 43-59, 61-71, 73-86, 88-117, 119-134, 136-142, 144-152, 154-170, 172-185, 187-193, 195-202 i 204-216);

Tačka 2: ubistvo, ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(a), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17, 37, 39, 48, 51, 53, 56, 66, 77, 80, 95, 104, 106, 108, 114, 127, 128, 130, 138, 139, 161, 169, 176, 177, 190, 191, 192, 199, 200 i 211);

Tačka 3: hotimično lišavanje života, TEŠKA POVREDA ŽENEVSKIH KONVENCIJA IZ 1949. GODINE, kažnjiva po članovima 2(a), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17, 37, 39, 48, 51, 53, 56, 66, 77, 80, 95, 104, 106, 108, 114, 127, 128, 130, 138, 139, 161, 169, 176, 177, 190, 191, 192, 199, 200 i 211)

Tačka 4: silovanje, ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(g), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17, 38, 39, 57, 59, 99, 109, 141, 211 i 213);

Tačka 5: nečovječno postupanje (seksualni napad), TEŠKA POVREDA ŽENEVSKIH KONVENCIJA IZ 1949. GODINE, kažnjiva po članovima 2(b), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17, 38, 39, 55, 57, 59, 99, 109, 141, 211 i 213);

Tačka 6: deportacija, ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(d), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17, 26, 28-30, 33-41, 59, 93, 100, 105, 131-133, 150-51, 175, 182, 183, 185, 189, 197 i 202);

Tačka 7: protivpravna deportacija civila, TEŠKA POVREDA ŽENEVSKIH KONVENCIJA IZ 1949. GODINE, kažnjiva po članovima 2(g), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17, 26, 28-30, 33-41, 59, 93, 100, 105, 131-133, 150-51, 175, 182, 183, 185, 189, 197 i 202);

Tačka 8: nehumana djela (prisilno premještanje), ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(i), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17, 26, 28, 29, 30, 33-41, 57-59, 67, 69, 71, 86, 93, 96, 99, 100-103, 105, 108-110, 132, 150, 151, 159-163, 166-168, 170, 175-185 i 197);

Tačka 9: protivpravno premještanje civila, TEŠKA POVREDA ŽENEVSKIH KONVENCIJA IZ 1949. GODINE, kažnjiva po članovima 2(g), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17, 26, 28, 29, 30, 33-41, 57-59, 67, 69, 71, 86, 93, 96, 99, 100-103, 105, 108-110, 132, 150, 151, 159-163, 166-168, 170, 175-185 i 197);

Tačka 10: zatvaranje, ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(e), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17, 28, 33-39, 41, 47-49, 54, 57, 67-71, 77-80, 86, 94, 96, 99, 103-105, 119-134, 136-142, 146-151, 157-159, 168, 169, 174, 175, 181, 183, 184, 187-193, 195-202, 207, 209 i 210);

Tačka 11: protivpravno zatočenje civila, TEŠKA POVREDA ŽENEVSKIH KONVENCIJA IZ 1949. GODINE, kažnjiva po članovima 2(g), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17, 28, 33-39, 41, 47-49, 54, 57, 67-71, 77-80, 86, 94, 96, 99, 103-105, 119-134, 136-142, 146-151, 157-159, 168, 169, 174, 175, 181, 183, 184, 187-193, 195-202, 207, 209 i 210);

Tačka 12: nehumana djela (uslovi u zatočeništvu), ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(i), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17, 39, 57, 67, 71, 79, 124-126, 133, 134, 137, 142, 147, 168, 183, 190, 193, 198, 201 i 210);

Tačka 13: nečovječno postupanje (uslovi u zatočeništvu), TEŠKA POVREDA ŽENEVSKIH KONVENCIJA IZ 1949. GODINE, kažnjiva po članovima 2(b), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17, 39, 57, 67, 71, 79, 124-126, 133, 134, 137, 142, 147, 168, 183, 190, 193, 198, 201 i 210);

Tačka 14: okrutno postupanje (uslovi u zatočeništvu), KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, priznato zajedničkim članom 3(1)(a) Ženevskih konvencija iz 1949., kažnjivo po članovima 3, 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17, 39, 57, 67, 71, 79, 124-126, 133, 134, 137, 142, 147, 168, 183, 190, 193, 198, 201 i 210);

Tačka 15: nehumana djela, ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(i), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17, 33-40, 46-48, 51-59, 66-70, 77-81, 94, 95, 99, 104, 106, 108, 112-114, 125, 127-130, 133, 134, 138, 139, 141, 142, 148-150, 161, 167, 169, 176, 177, 184, 188, 190-193, 198-201, 207, 209, 210 i 211);

Tačka 16: nečovječno postupanje, TEŠKA POVREDA ŽENEVSKIH KONVENCIJA IZ 1949. GODINE, kažnjiva po članovima 2(b), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17, 33-40, 46-48, 51-59, 66-70, 77-81, 94, 95, 99, 104, 106, 108, 112-114, 125, 127-130, 133, 134, 138, 139, 141, 142, 148-150, 161, 167, 169, 176, 177, 184, 188, 190-193, 198-201, 207, 209, 210 i 211);

Tačka 17: okrutno postupanje, KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, priznato članom 3(1)(a) Ženevskih konvencija iz 1949., kažnjivo po članovima 3, 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17, 33-40, 46-48, 51-59, 66-70, 77-81, 94, 95, 99, 104, 106, 108, 112-114, 125, 127-130, 133, 134, 138, 139, 141, 142, 148-150, 161, 167, 169, 176, 177, 184, 188, 190-193, 198-201, 207, 209, 210 i 211);

Tačka 18: protivpravni rad, KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, priznato članovima 40, 51 i 95 Ženevske konvencije IV i članovima 49, 50 i 52 Ženevske konvencije III, kažnjivo po članovima 3, 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17, 39, 55, 81, 127, 128, 130, 139, 148 i 149);

Tačka 19: uništavanje imovine širokih razmjera koje nije opravdano vojnom nuždom, a izvedeno je protivpravno i bezobzirno, TEŠKA POVREDA ŽENEVSKIH KONVENCIJA IZ 1949. GODINE, kažnjivo po članovima 2(d), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17, 39, 46, 48, 51, 53, 66-68, 82-84, 162, 164-166, 177, 179, 180 i 211);

Tačka 20: bezobzirno razaranje gradova, naselja ili sela, ili pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom, KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, kažnjivo po članovima 3(b), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17, 39, 46, 48, 51, 53, 66-68, 82-84, 162, 164-166, 177, 179, 180 i 211);

Tačka 21: uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji i obrazovanju, KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, kažnjivo po članovima 3(d), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17, 39, 53, 68, 83, 84, 97, 116, 152, 162, 163, 165, 166 i 179-181);

Tačka 22: oduzimanje imovine koje nije opravdano vojnom nuždom, a izvedeno je protivpravno i bezobzirno, TEŠKA POVREDA ŽENEVSKIH KONVENCIJA IZ 1949. GODINE, kažnjiva po članovima 2(d), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17, 39, 46, 57, 67, 85, 99, 100, 107, 108, 159, 175, 182, 209, 211 i 213);

Tačka 23: pljačkanje javne i privatne imovine, KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, kažnjivo po članovima 3(e), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17, 39, 46, 57, 67, 85, 99, 100, 107, 108, 159, 175, 182, 209, 211 i 213);

Tačka 24: protivpravni napad na civile (Mostar), KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, priznato u međunarodnom običajnom pravu, te članom 51 Dopunskog protokola I i članom 13 Dopunskog protokola II Ženevskih konvencija iz 1949. godine, kažnjivo po članovima 3, 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17, 35-37, 39, 98 i 110-117);

Tačka 25: protivpravno terorisanje civila (Mostar), KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, priznato u međunarodnom običajnom pravu, te članom 51 Dopunskog protokola I i članom 13 Dopunskog protokola II Ženevskih konvencija iz 1949. godine, kažnjivo po članovima 3(d), 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17, 35-37, 39, 98 i 110-117); i

Tačka 26: okrutno postupanje (opsada Mostara), KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, priznato članom 3(1)(a) Ženevskih konvencija i kažnjivo po članovima 3, 7(1) i 7(3) Statuta (navodi se u paragrafima 15-17, 35-37, 39, 98 i 110-117).

230. Bez obzira na eventualne formulacije koje idu u prilog suprotnom tumačenju, optuženi BERISLAV PUŠIĆ se u ovoj optužnici ne tereti ni za jedan zločin koji se tiče događaja u opštini Prozor u oktobru 1992. godine i opštini Gornji Vakuf u januaru 1993. godine.

DODATNI NAVODI

231. Osim ako se izričito drugačije ne navodi, sva djela i propusti za koje se optuženi terete u ovoj optužnici dogodili su se na teritoriji bivše Jugoslavije.

232. Sve vrijeme na koje se odnosi ova optužnica, u Bosni i Hercegovini vladalo je stanje oružanog sukoba, međunarodnog oružanog sukoba i djelimične okupacije, u kojima su, u cijelosti ili djelimično, učestvovali država Republika Hrvatska i njeni organi vlasti, njene oružane snage i predstavnici, koji su se nalazili u oružanom sukobu protiv države Republike Bosne i Hercegovine i/ili ABiH i/ili bosanskih Muslimana na teritoriji države Republike Bosne i Hercegovine.

233. Djela, propusti ili ponašanje koji se stavljaju na teret kao progon počinjeni su činjenjem, nečinjenjem ili sprovođenjem u djelo diskriminatorne namjere da se diskriminiše na političkoj, rasnoj, nacionalnoj ili vjerskoj osnovi.

234. Sva djela, propusti, ponašanje ili događaji koji se stavljaju na teret kao zločin protiv čovječnosti bili su dio rasprostranjenog i sistematskog napada od strane organa vlasti i snaga Herceg-Bosne/HVO-a uperenog protiv bosanskomuslimanskog civilnog stanovništva.

235. Sve vrijeme na koje se odnosi ova optužnica, JADRANKO PRLIĆ, BRUNO STOJIĆ, SLOBODAN PRALJAK, MILIVOJ PETKOVIĆ,

VALENTIN ĆORIĆ i BERISLAV PUŠIĆ morali su se pridržavati zakona i običaja koji regulišu vođenje oružanog sukoba, uključujući Ženevske konvencije iz 1949. i njihove Dopunske protokole.

236. Sva djela i propusti koji se stavljaju na teret kao zločini protiv osoba počinjeni su protiv ili su se ticali osoba zaštićenih Ženevskim konvencijama iz 1949. godine (i njihovim Dopunskim protokolima), te zakonima i običajima ratovanja.

237. Sva djela i propusti koji se stavljaju na teret kao zločini protiv imovine počinjeni su protiv ili su se ticali imovine zaštićene Ženevskim konvencijama iz 1949. (i njihovim Dopunskim protokolima), te zakonima i običajima ratovanja.

238. Nijedno djelo niti propust koji se terete kao zločin nisu bili opravdani vojnom nuždom. Djela, propusti ili ponašanje koji se stavljaju na teret u vezi s uništavanjem imovine počinjeni su protivpravnim ili bezobzirnim činjenjem, nečinjenjem ili sprovođenjem u djelo.

/potpis na originalu/

Carla Del Ponte,
tužilac

[pečat Tužilaštva Međunarodnog suda]

Dana 2. marta 2004. godine
U Haagu,
Nizozemska